

Østlige aktiviteter rettet mod Danmark 1963-1978

Strategi og kampagner

42 · Østlige kampagner og mærkesager

I perioden efter 1962 var østblokkens politik koncentreret om at få afklaret uafgjorte spørgsmål fra afslutningen af 2. verdenskrig: international accept af grænserne i Europa og delingen af Tyskland. Centrale udfordringer for Warszawapagtlandene forblev NATO's eksistens og den amerikanske indflydelse på det europæiske kontinent. Dette kapitel præsenterer de tre hovedkampagner, som østbloklandene førte i perioden: forsøget på at få Danmark ud af NATO, anerkendelsen af DDR og forslaget om en fælleseuropæisk sikkerhedskonference. Beskrivelsen afrundes med østblokkens kampagner for at diskreditere den vestlige samfundsmodel og ideologi og forbedre billedet af socialismen, herunder at få nedrustning og afspænding til at fremstå som logisk afhængige af østblokkens socialistiske samfundsmodel.

Efter præsentationen af periodens primære kampagner følger en gennemgang af de påvirkningskanaler, østbloklandene anvendte for at opnå indflydelse på den danske offentlighed i perioden. Kanalerne var dels Danmarks Kommunistiske Parti, venskabsforeninger mellem østbloklande og Danmark og propaganda, som Warszawapagtlandenes regeringer tilrettelagde i presse, radio og tidsskrifter. Skønt dette afsnit omhandler perioden 1963-1978, inddrages også kildestof fra 1950'erne og 1980'erne, der er med til at give et mere fyldestgørende billede. Påvirkningskanalerne ændrede sig ikke væsentligt med hensyn til form og funktion gennem den kolde krig. Til slut bringes datidige vurderinger af påvirkningens gennemslagskraft fra vestlige myndigheder og fra østblokken.

NATO-modstanden

For ledelsen i de socialistiske lande var det enten en rolig periode, som østblokken skulle udnytte til at udbygge forbindelserne til både Vesteuropa og USA. I SUKP's synsvinkel betød forfølgelsen af detentepolitikken i politisk, økonomisk, kulturel, videnskabelig, teknisk og militær henseende ikke en opgivelse af målet om en gradvis ændring af magtbalancen i sovjetisk favør. Det var en udtalt linje såvel før som efter Helsinki-konferencen om sikkerhed og samarbejde i Europa (CSCE), der sluttede i august 1975.

Khrusjtjov havde hævdet, at krigsførelse med militære midler ikke længere var nødvendig for Sovjetunionen, da den virkeliggjorte socialisme i slutningen af 1950'erne satte østblokken i stand til at vinde kappestriden med Vesten alene på det økonomiske, teknologiske og ideologiske plan.¹ Trods afsættelsen af Khrusjtjov og påpegelsen af hans fejlbedømmelser priste hans efterfølgere den faldne leders anvendelse af doktrinen om „fredelig sameksistens“.² Doktrinens fortrin var ikke kun optimismen på socialismens vegne og den deraf følgende propagandagevinst. Doktrinen dannede også udgangspunkt for en aktivitetsforøgelse fra kommunistisk side over for den vestlige verden. Den skabte grundlag for etablering af bilaterale relationer mellem Sovjetunionen og de enkelte vestlige lande inden for de vigtigste områder af samfundslivet, herunder for kontakt til interessegrupper som politiske partier og fagbevægelse.

I østblokkens optik udmærkede afspændingspolitikken sig ved samtidig at bane vejen for opfyldelse af traditionelle mål, såsom svækkelse af NATO, isolering af Vesteuropa fra USA og anerkendelse af DDR. Politbureauemedlem i SED H. Axen uddybede over for den polske viceudenrigsminister Wolniak hensigten bag østblokkens forslag fra midten af 1960'erne om afholdelse af en fælleseuropæisk sikkerhedskonference således: „Sikkerhedskonferencen betyder afvikling af USA's hegemoni i Vesteuropa. Den betyder begyndelsen til enden på NATO“.³

Østblokkens politiske arbejde for at bringe de europæiske landes NATO-medlemskab under pres udmøntede sig i årene 1963-1964 i alternative sikkerhedspolitiske forslag, som østbloklandene og Finland præsenterede for de nordiske regeringer. I det sovjetiske kildemateriale fra perioden figurerer en række idéer til, hvorledes man i Danmark kunne fremme en stemning for overgang til neutral status. Forslagene omfattede oplæg til en atomfri zone i Norden, løfte om sikkerhedsgarantier til Danmark og Norge efter en eventuel udmeldelse af NATO og oprettelse af et nordisk forsvarsforbund som alternativ til NATO.⁴

Kommunistpartierne fra øst og vest vedtog på et møde i Karlovy Vary i Tjekkoslaviet i april 1967 at tage initiativ til en større kampagne inden for det europæiske NATO-område. Formålet med kampagnen var at modarbejde en forlængelse af de enkelte landes NATO-medlemskab efter 1969.⁵ I Dan-

¹ Tale i Novosibirsk, 10. oktober, trykt i Pravda, 14. oktober 1959.

² Notat til broderpartiernes ledelser, 31. oktober 1964, ABA, DKP's arkiv, kasse 397: SUKP Sovjet.

³ SAPMO-Barch: DY 30/J IV 2/201/1106: "Stenographische Niederschrift der Besprechung mit dem Stellvertreter des Aussenministers der VR Polen im Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten". 23.10.1969, s.70.

⁴ V. Terjosjkin, vicechef i CK's internationale afdeling, til CK, 23. februar 1963, RGANI f. 4, op.18, d. 335, ll. 56-59; Ambassadør Levytjkins indberetning 5. august 1963, AVP RF f. 085, op. 48, d. 8, l. 41; Bent Jensen, *Tryk og tilpasning, Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig*, 1987, s. 102-105.

⁵ "For Fred og Sikkerhed i Europa". Erklæring fra de europæiske kommunistpartiers konference i Karlovy Vary den 24.-26. april 1967, ABA, DKP, Kasse 287.

mark gjorde FE i en rapport fra 1965 opmærksom på antimilitaristiske grupper, der i begyndelsen af 1965 indledte en kampagne for at kræve en folkeafstemning i Danmark om medlemskabet af NATO. Grupperne henviste til artikel 13 i Atlantpagten fra 1949, ifølge hvilken ethvert deltagerland efter 20 år kunne vælge at lade medlemskabet ophøre. Ifølge FE's informationer arbejdede Sovjetunionen systematisk med „nedbrydende virksomhed i de demokratiske lande“. Virksomheden bestod blandt andet i, at østblokkens statslige kulturorganisationer kontaktede politiske grupper og foreninger i Vesten for at formå dem til at sætte spørgsmål til debat, som var gunstige for Sovjetunionen. I Danmark havde det ifølge FE ført til oprettelsen af „Tværpolitiske kontaktgrupper“ med kommunistisk styring, der gennemførte et oplysningsarbejde om NATO i håb om at opnå en folkeafstemning i 1969.⁶ Denne kampagne var også højt prioriteret i DKP's partiprogram vedtaget på 22. kongres 7. november 1965.

En række internationale forhold i perioden bevirkede, at interessen for NATO daledede i de vestlige befolkninger, hvilket skabte grundlag for, at kommunisternes kampagne mod NATO kunne få medvind. Først og fremmest var trusselsbilledet mildnet i Vest. Det første tøbrud var allerede kommet i midten af 1950'erne, hvor USA havde accepteret forhandlinger med Sovjetunionens ledelse i Genève. I 1960'erne havde USA opgivet undermineringspolitikken fra 1950'erne og i stedet indledt en stabiliseringspolitik i forhold til Sovjetunionen. Det viste sig i arbejdet på at slutte våbenkontrolaftaler med Sovjetunionen. Sammen med det forhold, at de unge generationer i 60'erne ikke havde oplevet verdenskrigen, bidrog denne udvikling til en gradvis svækkelse af det stærke ideologiske og politiske bloksammenhold, som var kommet i stand i 1950'erne. Frankrig skabte yderligere revner i det vestlige forsvarssamarbejde, da præsident de Gaulle i 1966 indledte en tilnærmelsespolitik til østblokken og samme år udmeldte Frankrig af NATO's integrerede kommando. At den skarpe blokkonfrontation fortonede sig for de vestlige befolkninger vakte de danske regeringers bekymring for, at NATO-politikken skulle miste befolkningens opbakning – en bekymring den danske regering delte med de øvrige europæiske NATO-lande.

Når Khrusjtjov i sin tale i Studenterforeningen den 20. juni 1964 i forbindelse med sit besøg i Danmark udtalte, at militærblokke var forældede, og at Danmark burde danne fortrop i udmeldelse af NATO og i arbejdet for at oprette neutrale zoner i Nord- og Mellemeuropa, kunne hans udtalelser således tænkes at ramme en klangbund i dele af befolkningen. I forhold til 1957 var opslutningen til NATO-medlemskabet i 1966 faldet med 13 %. Efter den sovjetiske invasion i Prag, i 1968 steg tilslutningen ganske vist atter med 12 %, men i 1969 var det igen kun 45 % af danskerne, der støttede medlemskabet.⁷

⁶ FE's arkiv. Halvårsoversigt, nr. 2, 26. oktober 1965.

⁷ "NATO ingen folkesag", Opinionsundersøgelser 1949-1972, Ugens Gallup, artikel nr. 41, 30. december 1972.

Budskabet om, at Danmark skulle ud af NATO var gennemgående fra DKP's side under hele den kolde krig. (ABA).

I perioden kom også flere NATO-kritiske røster frem i Vestens organisations- og kulturliv. De anti-atombevægelser, der skød frem i Vesten efter 1959, kunne mobilisere betydelige menneskemængder. Den britiske bevægelse, Campaign for Nuclear Disarmament (CND), samlede op mod 100.000 til en påskemarch mod atomvåben i 1960. I Danmark samlede en lignende påskemarch 25.000 deltagere i 1962. Protesterne gjaldt atombomber både i Øst og i Vest, men aktionerne havde en brod rettet mod NATO, der netop i disse år vedtog en modernisering af kernevåbnene i Europa. Ledende skikkelser i CND og den tyske bevægelse Kampf dem Atomtod var kritiske over for militærblokkenes fortsatte eksistens ud fra argumentet om, at de blokerede vejen for en „aktiv neutralitetspolitik“.

Bevægelserne ønskede en offensiv

udenrigspolitik, der arbejdede for afspænding, for en opløsning af militærblokkene og for optagelse af økonomiske, politiske og kulturelle forbindelser med østblokken. Der blev også fremsat forhåbninger om, at disse meningsudvekslinger kunne frigøre østblokkens socialistiske befolkninger fra Kreml, samtidig med at mange så NATO's fortsatte eksistens som udtryk for en farlig opdeling af verden, der fostrede mistillid og dermed krigsfare.⁸

Eftersom disse kritiske holdninger var vendt både mod Øst og Vest, var de nævnte bevægelser infiltrationsmål for kommunisterne, der ønskede at dreje deres kritik specifikt mod den vestlige militæralliance.⁹ Den sovjetiske ambassade i København søgte at få kontakter i den danske anti-atombevægelse Kampagnen mod Atomvåben.¹⁰ Ifølge PET arbejdede DKP omkring 1967 på at bremse de sovjetkritiske strømninger og at placere NATO-modstanden højere oppe på bevægelsens dagsorden.¹¹

⁸ Holger Nehring, "NATO, nuclear weapons and social protest", i *NATO in the 1960s: Challenges beyond deterrence*, (red.) Andreas Wenger, Christian Nuenlist, Anna Locher, 2005.

⁹ Paul Mercer, *Peace of the Dead*, 1986, s. 66-68; Anthony Glees, *The Stasi Files*, 2003, s. 247-273.

¹⁰ „Ottjot o prijome v posolstve dlja predstavitelej molodjosjnykh organisatsij Danii 23 aprilja 1965 goda“ (Rapport om modtagelse af repræsentanter fra danske ungdomsorganisationer på den sovjetiske ambassade 23. april 1965) Indberetning af attaché S. Sjuravljov, 21. maj 1965, GARF f. 9518, op. 1, d. 208, ll. 256-260.

¹¹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 165.

Det var i perioden til diskussion i DKP, om den øgede modtagelighed for østblokkens alternative sikkerhedspolitiske strategi kunne fremmes og udnyttes i NATO-modstanden. Det ses af det oplæg, partiet udformede til det internationale kommunistpartimøde i Karlovy Vary i 1967. Til et forberedende seminar i Warszawa februar 1967 ønskede DKP at give de øvrige kommunistpartier et indblik i den danske regerings „forsøg på manøvrer, der i formen måske giver indrømmelser til folkestemningen, men samtidig tager sigte på at videreføre NATO“. DKP ville foreslå, at de vestlige regeringers mulighed for at skabe opbakning til NATO ved at fremstille det som „forhandlingsinstrument“ kunne imødegås ved „rejsning af kravet om i hvert fald at få opløst de militære organisationer i de to pagtsystemer.“ Endvidere foreslog DKP, at kommunisterne i den endelige erklæring fremhævede muligheden for „garanteret neutralitet“, hvor USA og ikke kun Sovjetunionen skulle udstede garantier. Opfordringen til stormagtsgarantier ved enkelte landes overgang til neutralitet kom ikke med i erklæringen fra Karlovy Vary, men det gjorde DKP's øvrige forslag fra Warszawaoplægget: at det kollektive sikkerhedssystem ikke sættes eller kan sættes i modsætning til neutralitet“, at det skulle fremstå som en styrkelse af muligheden for enkelte landes overgang til neutralitet og, at det skulle sammenkædes med perspektivet om „et neutralt bælte ned gennem Europa.“¹²

Østblokken og de danske kommunisters NATO-modstand fik ikke indvirkning på Danmarks sikkerhedspolitiske orientering i perioden. De danske regeringers politikformulering er beskrevet i kapitel 36-41. Her skal til den folkelige opslutning knyttes den kommentar, at danskeres NATO-skepsis nok var øget, og at alliancen mindre end nogensinde i 1960'erne var en folkesag, men at opinionens holdning ikke skal tolkes som et udtryk for sympati for østblokkens perspektiver. Baggrunden for den danske befolknings NATO-skepsis var dels en uvilje mod, at Danmark øgede sine udgifter til forsvarsberedskabet på bekostning af andre budgetposter samt en uro for, at en for aktiv NATO-politik risikerede at optrappe Øst-Vest-konflikten. NATO-medlemskabet forblev for en del danskere et nødvendigt onde. Trods en fortsat stigning af andelen af modstandere i perioden på omtrent 5 % – i 1973 var modstanden på 25 % – oversteg denne andel på intet tidspunkt tilhængerdelen. Der forelå således en vedvarende bekræftelse fra befolkningen af Danmarks NATO-baserede sikkerhedspolitik.¹³

Anerkendelsen af DDR

Østtyskerne fortsatte op gennem 1960'erne deres bestræbelser på at opnå diplomatisk eller i hvert fald de facto anerkendelse i Danmark og de øvrige nor-

¹² Notat til Warszawa, 1. februar 1967, ABA, DKP's arkiv, Kasse 297.

¹³ "NATO ingen folkesag", Ugens Gallup, Artikel nr. 41, 30. december 1972; "Befolkningen ikke begejstret for flykøbene", Ugens Gallup, Artikel nr. 16, 1975; "NATO – Nu og på længere sigt", Ugens Gallup, artikel nr. 25, 1. oktober 1977.

diske lande efter det mønster, der blev lagt i slutningen af 1950'erne.¹⁴ Det tyske spørgsmål fandt en midlertidig løsning, da Vesttyskland med forbundskansler Willy Brandt ved roret indgik den række øst-aftaler, der kulminerede i den såkaldte „Grundlagenvertrag“ i 1972 mellem Forbundsrepublikken Tyskland og den Tyske Demokratiske Republik. Aftalen formaliserede forholdet mellem de to tyske stater, dog uden at vesttyskerne folkeretligt anerkendte DDR. Derved holdt de muligheden åben for en fremtidig tysk genforening, samtidig med, at aftalen fjernede det tyske spørgsmål fra den internationale dagsorden. Dermed kunne begge tyske stater optages i FN, og en væsentlig sten var ryddet af vejen på kursen mod en europæisk sikkerhedskonference.

For Danmark betød Grundlagenvertrag, at man uden at genere den store vesttyske allierede kunne anerkende DDR i januar 1973. Danmark blev det første land, der udvekslede ambassadører med den tidligere paria-stat. Efter dette skridt kunne danske regeringer og myndigheder rimeligvis drage et let-telsens suk. Ikke fordi de danske politikere nærrede særlig hjertevarme følelser over for Erich Honeckers diktatur, men snarere fordi den stædige og udsigtsløse vesttyske ikke-ankendelsespolitik i stadig stigende grad forekom ude af trit med virkeligheden. DDR-staten var en realitet, der ikke forsvandt, blot man lukkede øjnene. Den var oven i købet en realitet, man måtte forvente at skulle leve med i mange år. Derfor var løsningen af det tyske problem en nødvendighed, hvis der ikke skulle komme en stopklods i vejen for udviklingen af Øst-Vest-forholdet.

En lignende erkendelse var Vesttyskland også nået frem til i løbet af 1960'erne. Vestberlins overborgmester og senere udenrigsminister og kansler Willy Brandt havde med sin Ostpolitik fundet en formel, der kunne rydde problemerne af vejen samtidig med, at man fra vesttysk side med den tildels subversive politik „Wandel durch Annäherung“ [forandring gennem tilnærmelse] fortsat kunne bevare DDR's opløsning som sit endemål.¹⁵ Det var således snarere den internationale løsning af det tyske spørgsmål, der banede vejen for DDR's anerkendelse, end den kampagne, DDR intenst havde ført over for blandt andet Danmark og de andre nordiske lande.

Ikke desto mindre havde man fra DDR-side fra slutningen af 1960'erne frem til anerkendelsen haft en vis medvind i sine tiltag over for Danmark og specielt over for danske politikere. Denne bedring skulle naturligvis ikke mindst ses i lyset af den gradvise demontering af det tyske spørgsmål, der

¹⁴ Thomas Wegener Friis, Andreas Linderoth, (red), *DDR og Norden*, 2005; Thomas Wegener Friis, *Den nye nabo. DDRs forhold til Danmark 1949-1960*, 2001; Sven Holtsmark, *Avmaktens Diplomati. DDR i Norge 1949-1973*, 1999; Dörte Putensen, *Im Konfliktfeld zwischen Ost und West. Finnland, der Kalte Krieg und die deutsche Frage (1947-1973)*, 2000; Andreas Linderoth, *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949-1972*, 2002; Alexander Muschik, *Die beiden deutschen Staaten und das neutrale Schweden. Eine Dreiecksbeziehung*, 2004; Karl Christian Lammers, *Hvad skal vi gøre ved tyskerne bagefter. Det dansk-tyske forhold efter 1945*, 2005.

¹⁵ Gottfried Niedhart, „Revisionistische Elemente und Initiierung friedlichen Wandels in der neuen Ostpolitik 1967-1974“, *Geschichte und Gesellschaft*, nr. 2, 2002, s. 240.

gjorde det mere legitimt – set i forhold til den vesttyske allierede – at danskerne viste mere imødekommenhed over for DDR.

Den østtyske repræsentation i Danmark oplevede som følge af det mildere internationale politiske klima et løft i sit kontaktarbejde over for danske politikere. Det skete samtidig med, at den østtyske handels- og trafikrepræsentation tonede mere rent flag. Repræsentationerne havde tidligere formelt været underordnet henholdsvis det østtyske trafikministerium og ministeriet for udenrigshandel, men i 1969 blev de i København institutionelt sammenlagt og underlagt DDR's udenrigsministerium. Samtidig flyttede de fra deres hidtil ydmyge lokaler til en mere præsenteabel villa på Svanemøllevej, der frem til statens opløsning i 1990 tjente som DDR's ambassade. Flytningen blev gennemført af den nyankomne leder af handelsdelegationens politiske afdeling, Erich Wetzl, DDR's „skyggeambassadør“ i Danmark frem til anerkendelsen. Han var ikke nogen diplomatisk letvægter i DDR-sammenhæng. Forud for placeringen i Danmark havde han været stationeret i det kommunistiske brændpunkt Kina samt arbejdet i udenrigsministeriet med centrale spørgsmål som Frankrig og NATO. Efter stationeringen i Danmark fik han ikke en post i udenrigsministeriet, men derimod en ledende stilling ved SED's centralkomites afdeling for internationale forbindelser, hvor han fik ansvaret for først Nordeuropa og siden for hele Vesteuropa på nær Vesttyskland. I den position havde han direkte adgang til SED's politbureaus stærke mand inden for udenrigspolitikken, Hermann Axen, og var reelt hævet over embedsmændene i udenrigsministeriet.¹⁶

Placeringen i København af den unge, men fremtrædende diplomat lader ane, at man i DDR mente, at Danmark var et land med politiske muligheder. Wetzl var også den, der hævdede kvaliteten og bredden af DDR-repræsentationens politiske kontaktnet. Det lykkedes ham først og fremmest at etablere kontakter til fremtrædende socialdemokrater som Jens Otto Krag, K.B. Andersen, Per Hækkerup, Niels Matthiasen og Orla Møller. Udvidelsen af kontaktnettet var i sig selv et succesparameter for DDR-repræsentationen, fordi det gav det isolerede DDR en forsmag på den anerkendelse, som landet hungrede efter. Smagsprøverne på normaliseringens frugter var særligt søde, når de blev serveret på bekostning af østtyskernes vesttyske modparter. Det kom til udtryk ved en episode i 1970 på den rumænske ambassade, der havde arrangeret en spørgerunde for det diplomatiske korps med Jens Otto Krag. Wetzl var troppet op som repræsentant for DDR, hvilket faldt den vesttyske presseattaché Erich Bliesener så meget for brystet, at han indledte en 45 minutters lang diskussion med de rumænske værter med det mål for øje at få østtyskeren bortvist. Da dette ikke lykkedes, søgte vesttyskeren at mobilisere Krag for sin sag, hvilket den socialdemokratiske partiformand dog afviste med henvisning til, at han jo blot var gæst, og at hele sagen ikke var så dramatisk.

¹⁶ Birgit Malchow, *Der letzte macht das Licht aus*, 2001, s. 47.

Vesttyskeren, der imidlertid ikke var til sinds at se bort fra det symbolske i DDR-repræsentantens tilstedeværelse i det diplomatiske forum, valgte derfor at tage sit gode tøj og gå, idet han smækkede med døren.¹⁷ Denne historie kunne måske virke, som om den var i småtingsafdelingen. Men vejen frem mod østtysk anerkendelse var brolagt med ganske små sejre, der bestyrkede Østberlin i at være på rette vej.

Et andet tegn på, at forholdet mellem Danmark og DDR i årene op til den officielle anerkendelse var i bedring, var det besøgsprogram, det lykkedes DDR-repræsentationen at få sammensat i forbindelse med politbureau-medlem Hermann Axens besøg i Danmark. Axen var ansvarlig for SED's og dermed naturligvis DDR's udenrigspolitik. Der var således næsten tale om et „udenrigsministerbesøg“ om end fra en ikke-anerkennt stat. Det afspejlede hans rejseprogram følgelig også, idet det indeholdt en modtagelse hos såvel statsminister Hilmar Baunsgaard som hos oppositionens leder Jens Otto Krag. Da møderne skulle finde sted, blev de to fremtrædende danskere begge syge – hvilket repræsentationen faktisk tog for gode varer – og Axen måtte tage til takke med kulturminister Kristen Helveg Petersen.¹⁸

Selvom symbolikken i relationerne altså ikke fejlede noget set med østtyske briller, forblev det i lang tid småt med konkrete resultater, i hvert fald hvis man herunder forstod en prompte dansk anerkendelse af Østtyskland og dermed en enegang i NATO-kredsen. Dette indtryk formidler også Erich Wetzls samtaler med ledende socialdemokrater. Møderne forløb ganske vist som oftest ifølge de østtyske optegnelser i en god stemning, og danskerne var også parate til positivt at diskutere eksempelvis en europæisk sikkerhedskonference – et område, hvor de danske initiativer faldt sammen med østtyskernes forestillinger, om end ud fra andre motiver.¹⁹ Desuden var de danske ledende socialdemokrater også i generelle vendinger indstillede på at diskutere det tyske spørgsmål, uden at de stillede sig fuldstændig afvisende over for en anerkendelse af DDR. De gjorde imidlertid østtyskerne helt klart, at der var grænser for, hvor langt man ville gå, samt at Socialdemokratiet og Danmark ville forblive loyale over for Willy Brandt, som man var i løbende kontakt med.²⁰ Særligt afvisende opfattede den østtyske repræsentation Per Hækkerup, der blev affejret som en bydreng for højreorienterede kræfter i Forbundsrepublikken.²¹

¹⁷ SAPMO-Barch: DY30/Vorl.SED/40810: „Vermerk über ein Treffen von Presse-Attachés mit dem Vorsitzenden der Sozialdemokratischen Partei Dänemarks, Jens Otto Krag, in der rumänischen Botschaft am 23.4.1970.“. 24.3.1970.

¹⁸ SAPMO-Barch: DY30/Vorl.SED/40809: „Vorlage für das Politbüro des ZK. Reise des Genossen Hermann Axen nach Dänemark“. 9.11.1970.

¹⁹ Se kapitel 39.

²⁰ Eksempelvis: SAPMO-Barch: DY30/Vorl.SED/40810: „Vermerk über ein Gespräch des stellv. Leiter des AV Wetzl mit dem Vorsitzenden der Sozialdemokratischen Partei Dänemarks, Jens Otto Krag am 5.10.1970“. 8.10.1970.

²¹ SAPMO-Barch: DY30/ Vorl.SED/40810: „Zum Vorschlag der sozialdemokratischen Partei Dänemarks über eine europäische Parlamentarierkonferenz“. 6.5.1970.

Østtyskerne kombinerede i deres taktik en fremhævelse af det forbedrede tysk-tyske forhold med argumentet om, at anerkendelse også var i dansk interesse. Det argument blev krydret med klassisk østtyske, retoriske udfald mod vesttyskerne. Socialdemokraternes formand Jens Otto Krag forstod at tilbagevise argumentet ved tydeligt at gøre opmærksom på, at han ikke mente, Vesttyskland var problemet, men derimod udgjorde en demokratisk stat, samt at DDR i denne sammenhæng gik Sovjetunionens ærinde og ikke forfulgte tyske interesser.²²

Østtyskerne, der var fuldt klar over de danske socialdemokraters forbindelser til Brandt, anmodede det danske socialdemokrati om at bevæge Brandt i retning af anerkendelse.²³ Denne østtyske linje støttede DKP, hvis avis *Land og Folk* slog til lyd for, at dansk enegang i anerkendelsesspørgsmålet i virkeligheden var en håndsrækning til Willy Brandt.²⁴ Den holdning delte socialdemokratiets ledelse tilsyneladende ikke, og den var som nævnt i kontakt med Brandt.

Et af de ømme punkter i Vestens ikke-ankendelsespolitik, som østtyskerne pirkede til, kan i lyset af Berlin-muren og DDR's repressive udrejsepolitik virke paradoksalt. Det drejede sig nemlig om en lettelse af østtyskernes rejsemuligheder i Vesten. Regimets mål var naturligvis ikke frit at lade borgerne begive sig til det kapitalistiske udland, men derimod at demonstrere landets suverænitæt. Eftersom Vesten ikke anerkendte DDR, godkendte man ikke rejsepas udstedt af denne stat. En sådan accept ville kunne tolkes som en *de facto* anerkendelse af DDR. Derfor skulle DDR-borgere, der ønskede – og måtte – rejse til Vesten – det drejede sig typisk om statens repræsentanter inden for politik, kultur og handel – søge om midlertidige rejsepapirer, såkaldt Temporary Travel Document, hos en allieret institution i Vestberlin kaldet Travel Board, der var et levn fra Tysklands besættelse. Først herefter kunne der søges om visum til det ønskede rejsemål.²⁵

Travel Board-systemet var naturligvis en ydmygelse, idet det konstant gav DDR-regimet små påmindelser om, at dets stat ikke var legitim. På den anden side udgjorde ordningen et voksende problem for håndhæverne, idet det efterhånden som årene gik, mere og mere tydeligt fremstod som en stædig benægtelse af de faktiske forhold i Tyskland og Europa. DDR søgte naturligt

²² Eksempelvis: SAPMO-Barch: DY30/Vorl. SED/40810: "Vermerk über ein Gespräch des Leiters der Abteilung Nordeuropa im MfAA Kurt Nier mit dem Vorsitzenden der Sozialdemokratischen Partei Dänemarks Jens Otto Krag am 18.2.1970." 18.2.1970.

²³ Eksempelvis: SAPMO-Barch: DY30/Vorl. SED/40810: „Über ein Gespräch des Stellv. Leiters der AV Kopenhagen Gen. Wetzl, mit dem Vorsitzenden der Sozialdemokratischen Partei Dänemarks, Jens Otto Krag, am 3.9.1969“. 22.9.1969; „Vermerk über ein Gespräch des stellv. Leiter des AV Wetzl mit dem Vorsitzenden der Sozialdemokratischen Partei Dänemarks, Jens Otto Krag am 5.10.1970“. 8.10.1970.

²⁴ Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1949-1973“, Thomas Wegener Friis, Andreas Linderøth (red), „DDR og Norden“, 2005, s. 132.

²⁵ Thomas Wegener Friis, *Den nye Nabo. DDRs forhold til Danmark 1949-1960*, 2001, s. 48.

at udnytte travel board til egen propagandafordel. Denne kampagne fik et skub fremad, da SED's politbureau i 1963 vedtog, at alle DDR-borgere, der rejste til Vesten skulle søge at undgå travel board systemet. Alle myndigheder eller institutioner skulle planlægge, hvordan de „skridt for skridt kan afkoble det allierede rejsekontor i Vestberlin“.²⁶

Med partiets vedtagelse søgte DDR en konfrontation med Vesten. Propaganda-mæssigt befandt østtyskerne sig i en vindersituation. Enten accepterede eksempelvis de danske myndigheder DDR-passet, hvilket kunne udlægges som en anerkendelse af landet bag passet, eller også afvist de rejsende, hvilket var første skridt til en pressehistorie om „Vestens rejsediskriminering af DDR-borgere“. Østtyskernes udnyttelse af egne borgere i forsøg på at lægge pres på den danske regering kom til udtryk, da en kvinde klagede til de danske myndigheder over, at hun på grund af travel board-ordningen ikke kunne modtage besøg af sin far, der var bosiddende i DDR.²⁷ Hvordan østtyskerne spekulerede i at rejse opinionen mod travel board, ses eksempelvis i planlægningen af en østtysk fagforeningsdelegationsrejse i 1964. Forud for udsendelsen planlagde DDR's forbund af levnedsmiddelarbejdere, hvordan de skulle mobilisere danske bryggeriarbejdere i det forventede tilfælde af, at delegationen blev nægtet indrejse uden travel board.²⁸

Det konstante pres mod rejsebestemmelserne bevirkede, at stadig flere østtyskere faktisk rejste uden de midlertidige rejsedokumenter.²⁹ Den mest markante succes for DDR's arbejde mod travel board var imidlertid, da Danmark i maj 1969 i NATO-rådet tog initiativ til at få afskaffet de gældende rejsebestemmelser for DDR-borgere. Dette initiativ lå i naturlig forlængelse af det danske udenrigsministeriums holdning om, at „Danmark ikke kan have nogen selvstændig interesse i, at dette system opretholdes en dag længere end ønsket fra vesttysk side.“³⁰ DDR's efterretningstjeneste, der rapporterede til den østtyske topledelse om NATO-mødet, kunne berette, at den danske regering følte sig under offentligt pres og følgelig ønskede systemet ophævet hurtigst muligt. Den holdning bakkede Norge og Island op, om end mere lunken end danskerne. Derimod kom danskerne på det punkt til at stå i et modsætningsforhold til Holland og naturligvis ikke mindst Vesttyskland, hvis

²⁶ SAPMO-Barch: DY 30/IV A 2/20 - 3: „Vorlage für die Aussenpolitische Kommission beim Politbüro des ZK der SED. Betr: Zur Regelung der Reisen von Bürgern der DDR in die NATO-Staaten und zur Verstärkung des Kampfes gegen den von den NATO-Staaten verhängten Einreise-Boycott gegen Bürger der Deutschen Demokratischen Republik“.

²⁷ Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1949-1973.“ Thomas Wegener Friis, Andreas Linderoth (red). *DDR og Norden*, 2005, s.137.

²⁸ SAPMO-Barch: DY34/2250: „Stellungnahme zur Vorlage des Zentralvorstandes der Gew. Handel, Nahrung und Genuss über Entsendung einer Delegation nach Dänemark im April 1964“. 29.1.1964.

²⁹ Eksempelvis: SAPMO-Barch: DY34/8123: „Bericht über das Ergebnis der Delegationsreise des Zentralvorstandes der IG Druck und Partei im FDGB zum Typographenverband in Dänemark“. 29.5.1970.

³⁰ Citeret efter: Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1949-1973.“ Thomas Wegener Friis, Andreas Linderoth (red), *DDR og Norden*, 2005, s. 139.

BERLINGSKE AFTENAVIS, LØRDAG 21. MAJ 1960

Karl Mewis —
erfaren kommunist med opgaver i Skandinavien.

Der foregår i det skjulte en storpolitisk offensiv i Danmark netop nu. Den går uden om Regeringen, uden om Udenrigsministeriet, uden om Folketinget. Men den trænger ind i mange hjem, og kun få ved, hvad formålet er. For denne offensiv dækker sig under tilsyneladende upolitiske former. Men hvad det drejer sig om er, at

EN offensiv er i gang fra østtysk side over for Danmark. Politiske kredse herhjemme iagttagelse af den med interesse og ser dens faser udvikle sig. Offentligheden har imidlertid næppe bemærket den forbindelse mellem enkelte af de enkelte aktioner.

Formålet er fremskaffe en officiel anerkendelse af den danske republik DDR. Den republik er ikke anerkendt noget NATO-land, og uden for den kommunistiske sfære af enkelte lande, således Finland.

DDRs anerkendelse fra dansk side ville have store virkninger. Det ville være et slag mod enheden i NATO, drive en kile ind i forholdet Vesttyskland-Danmark, give Sovjetunionen trumf på hånden i arbejdet på at gøre Østersøen til et fredens hav i østlig forstand, nemlig under uvejret militært eneherredømmet og give DDRs regering gode kort på hånden til at skaffe sig særkedede andelsteds i Vest og derved svække NATO's politiske enhed yderligere.

Offentlig mening

Den østtyske offensiv virker ikke direkte for den danske regering Folketinget.

Den koncentrerer arbejdet om søvrigt den offentlige mening sympati om Østtyskland og indse for egde forbindelser.

Den det storpolitiske maal med uden nævnes aldrig.

Ungangsmønstret er foreneligt demokratiske principper i sig forstand. Men det propagandaarbejde, der udfoldes fra øst side over for udvalgte dele af Danmark, adskiller sig om på afgørende maade fra

Dreagens tekniske højskole og atomforskningsinstitut, Martin Andersen Nexus-buset i Dresden, Stalinstad med kommunale organisationer osv.

Der har været arrangeret samtaler med afgørende repræsentanter for det offentlige liv — det vil sige førende prokommunistiske eller kommunistiske politikere, der har været interview med et medlem af Østtysklands politibureau og samtale med DDR's udenrigsminister — som altsaa ingen offentlig foretæller ei journalistverdenen. Bladets relationer har til København.

Selve rejsen er en helt normal foretælle i journalistverden. Bladets medarbejdere deltagere til i rejsen, finansieret af andre end bladene.

Men det er en uskreven presseetisk lov at taknemlighed for rundhaandet værtskab ikke faar indflydelse på stoffets karakter eller omfang.

Der har ogsaa paa denne journalistreise til Østtyskland været tale om rundhaandet værtskab med udflygter til Sachsisch Schweiz, var

østtyske parlament, Volkakammer, og gør det endnu.

Han er ekspert i skandinaviske forhold, har levet en aarrække i Sverige, læser nordisk presse, dens mænd og landenes politikere gennem aarelangt studium, og han taler flydende svensk.

Han var i emigration fra 1935—43, deltog i den spanske borgerkrig, var illegalt paa undergrundsarbejde i Hitlertyskland, men ledede ellers et vigtigt kommunistisk kontor i Uppsala, hvor mange internationale traade samledes.

I 1942 blev han idømt fængsel i Sverige for politisk virksomhed i strid med landets lov.

Om denne dygtige partileders evner vidner bl. a., at han var den første af de 17 kredschefer i Østtyskland, som i vinter kunne melde, at kollektiviseringen i hans område var fuldført med 100 procent.

Mewis er i dag antagelig den øverste østtyske partiledelse og dens udenrigsminister **Lothar Bole** raadgiver i skandinaviske spørgsmål og en drivende kraft bag af-

23 journalister stakkede for det virkelig storsindede gæstevenskab med lægnehistorier.

Jagtudflugt i sigte

DE skarpe angreb var imidlertid upraktiske for Karl Mewis og det østtyske udenrigsministerium, hvis politiske planer kunne gøres deraf.

Det fremgaa af, at Mewis — som journalisterne havde truffet derved — kort efter, under et ophold i København, inviterede redaktørerne til et lille arrangement paa Separationen, hvor had antydede, at den østtyske pressekritik kun stammede fra ungdommelige, aktivistiske journalister. Den burde ikke sødligge de forbrøderer, som var skabt. Mewis haabede paa et snarligt gensyn.

Østtyskland vil have Danmarks anerkendelse

Udvalgte befolkningsgrupper bliver genstand for østtyske sympati-aktioner

Berlingske Aftenavis, maj 1960, giver i denne artikel udtryk for mistro til formålet med DDR's anerkendelseskampagne, jf. kap. 17.

NATO-ambassadør mente, at danskerne var i gang med at undergrave Vestens forhandlingssituation i de forestående forhandlinger med østblokken. Samtidig sporede en hollandsk irritation over, at den danske udenrigsminister Poul Hartling var indstillet på at indblande offentligheden i sagen.³¹ Om end de store NATO-partnere ikke var afvisende over for en opblødning af systemet, nåede rådet ikke frem til nogen afklaring. Danmark tog derfor i december samme år det næste skridt og satte vesttyskerne kniven for struben ved at erklære over for dem, at Danmark var parat til ensidigt at bryde NATO-aftalen om ikke-ankendelse af østtyske pas. NATO løste imidlertid problemet inden det kom til et dansk brud med alliancesolidariteten, idet landene i marts 1970 i fællesskab ophævede aftalen.³²

Foruden initiativet i NATO imod rejsereglerne for DDR-borgere viste også andre tegn, at Danmark var ved at lægge kursen om i forhold til Østtyskland. De mildere internationale vinde og det mangeårige østtyske kontaktarbejde over for danske politikere gav sig i starten af 1970'erne udslag i forbedrede østtyske forbindelser til det danske folketing, hvor en kontaktgruppe omfattende alle folketingets partier – med undtagelse af de konservative – under ledelse af den radikale MF'er Meta Ditzel tog initiativ til at danne en parlamentarisk venskabsgruppe, der skulle udvikle kontakterne til det østtyske parlament, Volkskammer.³³ Det østtyske parlament var et tandløst organ, som man i DDR brugte til at give SED-styret en formel demokratisk overflade og til at vise frem til vestlige gæster. Karakteristisk for deltagerne i Folketingets kontaktgruppe var, at der ikke var tale om første geled i de respektive folketingsgrupper. Ikke desto mindre indkasserede DDR et stik, dels fordi der heri lå et mål af anerkendelse af DDR's skinparlament, dels fordi også mere indflydelsesrige politikere, der stod DDR fjernt, som for eksempel Per Hækkerup, var parate til at samarbejde med venskabsgruppen.³⁴

Der lå mere politisk prestige for DDR i dannelsen af den danske anerkendelses-komité fra januar 1971. Således talte komiteen både den tidligere socialdemokratiske statsminister Viggo Kampmann samt fagforeningsformand Anker Jørgensen. Sidstnævnte blev så meget mere betydningsfuld, da han overtog statsministerposten. På den måde blev Danmark i 1972 det eneste land i Vesteuropa, hvor regeringschefen var offentlig erklæret fortaler for anerkendelse af DDR. Det markante socialdemokratiske islæt i anerkendelses-

³¹BSStU: HVA 147: „Einzelinformation über die Sitzung des NATO-Rates am 14. Mai 1969 zum dänischen Vorschlag über die Abschaffung des Systems der „alliierten Reiseausweise“. 3.6.1969.

³² Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1949-1973.“ Thomas Wegener Friis, Andreas Linderoth (red). *DDR og Norden*, 2005, s. 139.

³³ BA/Lichterfelde: DA1/12442: „Protokoll der konstituierenden Sitzung der Parlamentarischen Freundschaftsgruppe DDR-Dänemark.“ 17.12.1969.

³⁴ SAPMO-Barch: DY30/Vorl. SED/40810: „Über ein Gespräch mit der Leitung der Fraktion der Sozialdemokratischen Partei Dänemarks am 27.5.1970“. 29.5.1970.

komiteen afstedkom, at S-formanden Jens Otto Krag så sig nødsaget til offentligt at gå i rette med komiteen.³⁵

De to initiativer, venskabsgruppen og anerkendelseskomitéen, pegede fremad mod en folketingsdagorden af 1. juni 1972, der i lyset af udviklingen i Vesttysklands nye østpolitik opfordrede regeringen til at anerkende DDR samt at optage og udvikle forbindelserne til landet. Stillerne kom fra rækkerne af de to initiativer og blev vedtaget med stemmer fra SF og Socialdemokratiet. De borgerlige partier afholdt sig fra at stemme.³⁶ Normaliseringen af relationerne til DDR var ikke kun venstrefløjens projekt, hvilket også fremgik af udenrigspolitisk nævns møde i august 1970, hvor repræsentanterne for regeringspartierne radikale og konservative var positivt indstillet til en anerkendelse af DDR, mens udenrigsminister Hartling indtog en afventende holdning af hensyn til Vesttyskland.³⁷

DDR glædede sig over, at Danmark var det første land i NATO-kredsen, hvor der var skabt parlamentarisk flertal for anerkendelse af DDR. Om end aftalen mellem de to Tysklande allerede tegnede sig på den politiske horisont, var den endnu ikke på plads. Et lille skub fra dansk side var derfor velkomment. Østtyskerne var ikke alt for begejstrede for, at den danske regering trak sagen ud i stedet for at virkeliggøre dagsordenen.³⁸ Udenrigsminister K.B. Andersen slog allerede i forbindelse med Folketingets behandling af dagsordenen den afventende linje fast, idet at han forklarede, at regeringen principielt var for anerkendelse, det var blot et spørgsmål om tid.³⁹ Dermed ønskede regeringen fortsat at lægge sig i slipstrømmen af vesttyskerne i afklaringen af det tyske spørgsmål. Denne linje forblev som nævnt fulgt frem til etableringen af de diplomatiske forbindelser til DDR i januar 1973.

Når den danske regering i sidste ende holdt igen, bør det tilskrives loyaliteten over for den vesttyske kansler Brandts Ostpolitik. Hvor nært den danske position – og her særligt socialdemokraterne – var knyttet til Willy Brandts person kom til udtryk i samtaler med socialdemokratiets formand Jens Otto Krag og LO-formand Thomas Nielsen. Krag gjorde således allerede i foråret 1971 opmærksom på, at den danske regering ikke nødvendigvis ville tage samme hensyn, hvis den socialdemokratisk-liberale Brandt-regering skulle blive erstattet af en vesttysk regering ledet af de kristelige demokrater i CDU/CSU.⁴⁰ Klarere signaler udsendte Thomas Nielsen i oktober 1972. På

³⁵ SAPMO-Barch: Notits. SED/Abt. Int. Ver. 27.1.1971; „Anker Jørgensen: – Jeg tager ikke mod næsen fra Krag og gruppen“. *Aktuelt*. 21.1.1971.

³⁶ *Folketingstidende, folketingets forhandlinger 1972*, s. 6819.

³⁷ BStU: HVA 172. „Information über die Haltung der dänischen Regierung und der Parteien Dänemarks zu DDR“. 12.10.1970.

³⁸ BA/Lichterfelde: DA1/ 12320: „Informationsmaterial an Dänemark“. 26.6.1972.

³⁹ *Folketingstidende, folketingets forhandlinger 1972*, s. 6804.

⁴⁰ SAPMO-Barch: DY 30/Vorl. SED/40810: „Vermerk über ein Gespräch des amt. Leiter AV, Wetzl, mit dem vorsitzenden der Sozialdemokratischen Partei Dänemarks Jens Otto Krag. am 11.3.1971“. 12.3.1971.

dette tidspunkt balancerede Ostpolitikken og dermed Brandt-regeringens overlevelse på en knivsæg i det vesttyske parlament. Nielsen forklarede i denne sammenhæng formanden for det østtyske metalarbejderforbund Reinhard Sommer, at et mistillidvotum til Brandt ville udløse en dansk solo-
anerkendelse af DDR.⁴¹ Når man tager den politiske vægt bag afsenderen af disse ord i betragtning, bliver det tydeligt, at Danmark praktisk taget havde forladt ikke-anerkendelsespolitikken, og nu blot afventede det rette tidspunkt.

Dialogpolitikken. Sikkerhedskonferencen som løftestang

Efter 1969 tog østblokken andre kampagner op for at opnå en svækkelse af NATO. En skræmmekampagne mod et udvidet EF-samarbejde var ét af de temaer, der indirekte skulle bringe NATO-modstanden op i Vesten. Denne kampagne præsenteres senere. Her skal omtales det påvirkningsarbejde, østblokken lagde i forslaget til en fælleseuropæisk sikkerhedskonference, i kraft af hvilken de ledende kommunistpartier håbede på at fastholde en dialog med vesteuropæerne om alternative sikkerhedsordninger i Europa. En fælleseuropæisk sikkerhedskonference, der i sidste ende lagde op til etableringen af et fælleseuropæisk sikkerhedssystem blev af Warszawapagtlandenes ledelse anset for at være en mulig vej til de øvrige mål som nedlæggelse af NATO, svækkelse af USA's rolle i Europa og styrkelse af østblokkens doktrin om fredelig sameksistens på kontinentet.⁴²

Den vej, der skulle banes for at ideen om sikkerhedskonferencen kunne accepteres af de vesteuropæiske NATO-lande, var bilaterale og multilaterale forhandlinger forud for selve sikkerhedskonferencen. Sådanne forhandlinger betragtede østblokkens ledelse som en kvalitet og et mål i sig selv, idet de ville indvæve de vesteuropæiske partnere på alle niveauer i et stadigt stærkere netværk mellem Øst og Vest. Et sådant kontaktarbejde kunne give taktiske samarbejdspartnere i østblokkens overordnede sikkerhedspolitiske strategi. Midlerne var at opbygge „personlige kontakter“, ikke kun mellem statsoverhoveder, men også gennem udvekslinger mellem parlamentariske grupper. På det multilaterale plan så østblokken en „god chance for at organisere aleuropæiske eller regionale konferencer for parlamentsmedlemmer, fagforeninger, ungdoms-, og kvindepolitiske organisationer, osv.“ Dette internationale organisatoriske arbejde skulle „legitimeres gennem FN og andre euro-

⁴¹ SAPMO-Barch: DY34/9208: Brev fra Thomas Nielsen til Reinhard Sommer. 23.10.1972.

⁴² Østblokkens mål fastslås i en skrivelse fra det ungarske udenrigsministerium til det ungarske kommunistpartis centralkomité's politbureau vedrørende spørgsmålene om europæisk fred, sikkerhed og samarbejde, 17. januar 1967, dokument fra samling 13, oversat og gengivet ved The Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact, <http://www.isn.ethz.ch/php/benyttet> 22. juli 2004. Det ungarske udenrigsministerium refererer til Warszawapagtens politisk-konsultative komité's beslutninger i Bukarest 1966.

pæiske organisationer“, således at „USA efterhånden skubbes i baggrunden“. ⁴³

Det var vurderingen i Warszawapagtlandenes top, at den interesse for afspænding, vesteuropæerne i perioden udviste, gav de hidtil bedste muligheder for dialogpolitikens succes. Idéen om en konference og de påvirkningsmuligheder, den bød på, lå allerede i østblokkens strategi, da den sovjetiske udenrigsminister Molotov på udenrigsministerkonferencen i Berlin januar-februar 1954 foreslog afholdelse af en europæisk sikkerhedskonference. I 1967 fæstnede østblokkens analyse sig ved, at USA nu var involveret i Vietnamkrigen og derfor havde dæmpet sit engagement i Europa. Vesteuropæerne udviste desuden ønske om større sikkerhedspolitisk uafhængighed fra USA, og flere af de europæiske NATO-lande havde selv foreslået både et tættere samarbejde med østblokken og fælleseuropæiske konferencer. Propagandagevinsten i konferencetanken lå ifølge østblokken desuden i, at det kunne understreges, at de europæiske NATO-lande i stadig mere intens dialog med østblokken på en række områder agerede selvstændigt uden for USA's kontrol. ⁴⁴

Dialogpolitikken i Danmark

Sovjetisk kildemateriale fra 1956 giver udtryk for, at målsætningerne i Skandinavien var at fremme en stemning for neutralitet, blandt andet via indgåelse af bilaterale handelsaftaler og aftaler om kulturudveksling. ⁴⁵ Disse tiltag blev styrket gennem 1960'erne. I østblokkens presse hed det, at de nordiske lande oplagt kunne være pionerer for doktrinen om den fredelige sameksistens, hvor Finland siden 1948 havde tjent som eksempel på „et muligt og gunstigt samarbejde mellem stater med forskellige socialt-økonomiske systemer.“ ⁴⁶ Da ideen om sikkerhedskonferencen blev introduceret, understregede og fremhævede sovjetisk presse og officielle dokumenter den udvidelse af de dansk-sovjetiske relationer på det økonomiske, politiske, videnskabelige, teknologiske, handelspolitiske og kulturelle område, som fandt sted i årene 1963-1970. Østblokkens hensigt var, at dette snævrere bilaterale samarbejde skulle være med til at gøre Danmark og de øvrige skandinaviske lande til støttepartnere i spørgsmålet om konferencens afholdelse. Forslaget om sikkerhedskonferencen blev fast bestanddel i østbloklandenes forhandlinger med danske re-

⁴³ Sst.

⁴⁴ Sst.

⁴⁵ Spravka [notat] af Gribanov, chef for MID's skandinaviske afdeling af 14. april 1956. Notatet refererer til Instansens forordning af 19. januar 1956 om sovjetisk strategi over for de skandinaviske lande og indeholder målsætninger i politikken over for Danmark. AVP RF, f. 085, op. 40, p.158, d. 10, ll. 19-21.

⁴⁶ F.eks. artikel fra Det forenede polske Arbejderpartis organ *Trybuna Ludu*, 9. april 1963, kommenteret i indberetning fra Danmarks ambassade i Warszawa, 16. april 1963, UM. 5.D.30.b

geringer i årene efter, at Polen første gang fremsatte det på FN's 19. generalforsamling i 1964.

I de enkelte østbloklande udfoldede et partikontaktarbejde sig parallelt med det rent bilateralt/diplomatiske. Kontakter med politiske partier i Vesten, ikke mindst borgerlige kunne give adgang ikke blot til informationer, men til påvirkning af det politiske establishment. I de første årtier i den kolde krig anvendte SUKP hovedsagelig de vestlige kommunistpartier til denne informations- og påvirkningsadgang. En erkendelse af den begrænsede indflydelse, som de relativt små nordiske kommunistpartier havde, gjorde, at østblokken gennem 1960'erne gradvis udvidede deres kontaktarbejde til også at omfatte borgerlige partier. I 1956 modtog Den Øverste Sovjet den første danske parlamentarikergruppe. Disse besøg blev fulgt op i 1970 og i 1972 med forevisning af landbrug, virksomheder og institutioner.

I 1960'erne introducerede nogle østbloklande det ny element i deres udenrigspolitik, at små formelt uafhængige partier skulle arbejde for politiske mål i udlandet. I bestræbelserne for at skabe opbakning til østblokkens sikkerhedspolitik virkede f.eks. i Bulgarien og Østtyskland små bondepartier i et opsøgende kontaktarbejde til skandinaviske liberale partier. Disse bondepartier accepterede samtidig betingelsesløst det styrende kommunistpartis linje. I Danmark etablerede det bulgarske Bondeparti BAPU i de tidlige tressere kontakter til landbrugsforeninger, til partiet Venstre og til Det Radikale Venstre. Medlemmer af sidstnævnte parti var på delegationsbesøg i Bulgarien i 1965, i 1975 og i 1978. BAPU fik i de sidste to årtier af den kolde krig den rolle at organisere internationale møder og konferencer under temaerne "Afspænding", „Fred“ og „International Dialog“, og fik gennem dette arbejde mod slutningen af halvfjerdserne også kontakter til Det Konservative Folkeparti.⁴⁷

Medarbejderne på østblokkens ambassader i København indledte fra midten af 1960'erne et kontaktarbejde med medlemmer i SF's ungdomsafdeling (SUF). Det var ifølge velunderrettede kilder hensigten at skaffe viden om unge på den danske venstrefløj og at formå SUF-medlemmer til at assistere i kontaktarbejdet til andre ungdomsbevægelser. I samme periode indledte den sovjetiske ambassade et opsøgende arbejde over for liberale og borgerlige grupper, navnlig partiernes ungdomsafdelinger. Den sovjetiske ambassade inviterede grupper til receptioner og andre sammenkomster, hvor man drøftede sikkerhedspolitiske emner.⁴⁸ KGB-officer Viktor D. Lipskij arrangerede private sammenkomster med ungdomspolitikere. Et mål var at få repræsen-

⁴⁷ Jordan Baev, "The two Poles of the Cold War Confrontation in Europe: Bulgaria and the Nordic Countries", paper fra CWIHP-konferencen *Between Solidarity and Neutrality: The Nordic Countries and the Cold War 1945-1991*, Reykyavik 24.-27. juni 1998.

⁴⁸ "O prijome v posolstve dlja predstavitelej molodjosjnykh organisatsij Danii, 23 aprilja 1965 goda". [Om reception på ambassaden for repræsentanter for danske ungdomsorganisationer 23. april 1965] Otjot [Rapport] af S. Sjuravljev, 21. maj 1965, GARF, f. 9518, op.1, d. 208, ll. 256-260.

tanter på rejser til USSR og dermed skabe udgangspunkt for tættere samarbejde med de danske afdelinger.

Østblokkens såkaldte „samfundsmæssige organisationer“, som omfattede masseorganisationer, studenterunion, kvindebevægelse, fredsråd m.fl. gødede også jorden for østblokkens sikkerhedspolitiske strategi gennem kontaktsarbejde i forberedelseskomiteer og -seminarer. I Danmark gav PET udtryk for bekymring over Sovjetunionens hensigter, da SUKP gennem Committee of Youth Organizations i 1963 tog kontakt til den danske paraplyorganisation for ungdomsforeninger, Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF). Tre danskere fra DUF's ledelse tilbragte 10 dage i Moskva, hvor de besøgte universiteter og kulturinstitutioner. Den sovjetiske bagtanke var, ifølge PET, at få krav på genvisit og dermed skabe grobund for regelmæssige og i sidste ende faste organisatoriske kontakter med danske ungdomsforeninger gennem DUF.⁴⁹

PET noterede sig, at det i 1973 var lykkedes Sovjetunionen at få DUF til aktivt at gå ind i østblokkens ungdomsfestivaler, hvor propagandaen havde frit løb.⁵⁰ DKP skrev begejstret i 1972, at det dette år var lykkedes at få dannet den hidtil bredeste komité omfattende 14 organisationer, repræsenterende omkring 1 million unge. En triumf for DKP var navnlig, at Dansk Ungdoms Fællesråd for første gang siden 1947 deltog i komiteen med sine 44 medlemsorganisationer i komiteen, trods det, at DUF ikke godkendte alt i den appel, der var festivalens politiske grundlag. DKP glædede sig også over, at alle betydende uddannelsesorganisationer, f.eks. Danske Studerendes Fællesråd, Lærlingenes LO og Danske Gymnasieelevers Sammenslutning var med. Hertil kom deltagelse ved Radikal Ungdom, socialdemokraternes Frit Forum og kulturkredsen Clarté. DKP så årsagerne til den brede opslutning i „den voksende antiimperialistiske indstilling, som gør sig gældende blandt ungdommen, og som mest tydeligt er kommet til udtryk i solidariteten med Vietnams folk og i kampen mod dansk medlemsskab af EF“.⁵¹

Den stort anlagte konference om sikkerhedspolitik i Moskva i 1973 fik bred omtale i sovjetiske medier og blev præsenteret som det historiske udgangspunkt for oprettelse af en række nationale komiteer for europæisk fred og samarbejde i de europæiske NATO-lande.⁵² I Danmark etablerede en kreds af fredsaktivister, som havde deltaget i Moskvakonferencen, i 1974 en Samarbejdskomité for Fred og Sikkerhed, hvis arbejdsgrundlag var at virke for „et kollektivt sikkerhedssystem i Europa til erstatning for det nuværende system af militære blokke“, „nedrustningsforhandlinger i Europa“, „udbygning af det økonomiske, kulturelle og videnskabeligt-tekniske samarbejde mellem alle

⁴⁹ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 232.

⁵⁰ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 179.

⁵¹ Partiets ungdomsarbejde, 31. oktober 1972, ABA, DKP's arkiv, kasse 124: FU, samling af mødepapirer 1970-1979.

⁵² Det dansksprogede tidsskrift, *Fakta om Sovjetunionen*, 1973, nr. 13-14, udgivet af det sovjetiske APN-kontor i Danmark.

europæiske lande“, „fremme af de igangværende konferencer om al-europæisk sikkerhed og samarbejde“ og „skabelse af permanente organer til at videreføre disse konferencers resultater“. Dette arbejde skulle udføres gennem publicering af appeller, henvendelser til regering, Folketing, partier, fagforeninger og andre interesseorganisationer og gennem samarbejde med Den internationale Komité for Europæisk Sikkerhed og Samarbejde i Bruxelles.⁵³

Det var opfattelsen i udenrigsministeriet og på den danske ambassade i Moskva, at denne forberedelseskomité i Bruxelles var dannet på initiativ fra SUKP med det formål at bevæge den offentlige mening i retning af østblokkens version af „fredelig sameksistens.“⁵⁴ I 1974 opstod tilsvarende paraplyorganisationer i andre NATO-lande med samme kobling til Bruxelles-kontoret. Vesttyske fredsgrupper dannede f.eks. i 1974 den ny organisation, Komitee für Frieden, Abrüstung und Zusammenarbeit (KFAZ), hvis styrelse var præget af det vesttyske kommunistparti.⁵⁵ I Danmark var en kommunistisk indflydelse i Samarbejdskomiteen sikret ved, at Anker Schjerning, medlem af DKP's CK's udlandsafdeling, samtidig sad i styrelsen for Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed. Det fremgår af DKP's eget arkiv, at partiet førte sine kampagner mod NATO gennem Samarbejdskomiteens sekretariat.⁵⁶

Imagepleje og kampagner for diskreditering

Østblokken videreførte i perioden 1963-1978 den mere bredt anlagte propaganda for sin samfundsmode og ideologi. På dette område havde de historiske forandringer fra slutningen af 1950'erne gjort deres til at stille østblokkens politik i et bedre lys. I 1957 havde Sovjetunionen med opsendelse af den første satellit indledt rumalderen og derved udløst respekt for sin tekniske formåen i den vestlige verden. Reaktionen var enten begejstring eller frygt, afhængigt af hvilken fløj, reaktionen kom fra. Det sovjetiske samfund kunne i slutningen af 1950'erne i de vestlige befolkningers øjne med lidt større belæg end tidligere hævde at udgøre et effektivt alternativ til Vesten. I 1958 gav vesteuropæerne således omtrent lige dele til USA og USSR i spørgsmålet om „Hvilket land i verden vil være det stærkeste om 10 år?“⁵⁷

⁵³ Arbejdsgrundlag, arbejdsopgaver, struktur, Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed, 25. februar 1974.

⁵⁴ Tysk forespørgsel om komiteen for europæisk sikkerhed, 13. februar 1979; Mary Daus notits efter samtale 5. oktober 1982 med Viceformanden for den Sovjetiske Komité for Europæisk Sikkerhed og Samarbejde hr. E.K. Silin. Begge i UM 5.E.95.a.

⁵⁵ Hubertus Knabe, *Die unterwanderte Republik. Stasi im Westen*, 1999, s. 244.

⁵⁶ Eksempelvis cirkulære til afdelinger og distrikter, 14. november 1979, ABA, Kasse 145: DKP, CK, Sekretariatet. Cirkulærer 1963-1969.

⁵⁷ ”Den frie verden i tvivl om hvilken nation der er den stærkeste om 10 år”, Ugens Gallup, Artikel 26, 2. juni 1958.

USA mistede en del prestige i perioden. Internationale opinionsundersøgelser fra slutningen af 1950'erne viser, at en tredjedel af vesteuropæere havde mistet noget af deres agtelse for USA. Utilfredsheden havde både rod i USA's negative indstilling til atomnedrustning og i, hvad man dengang opfattede som USA's tab af terræn i det økonomisk-tekniske kapløb mellem Øst og Vest.⁵⁸

Fra midten af 1960'erne blev den dalende agtelse også begrundet i USA's politik i Vietnam. Hvor stor den kritiske indstilling til USA's engagement i Vietnam i perioden udviklede sig til at være, fremgik af internationale undersøgelser, som det danske Gallup gengav i 1972. På spørgsmålet „Hvem har mest ret, USA eller Nordvietnam?“, svarede 12

% USA, og 26 % Nordvietnam, mens 60 % undlod at give deres mening til kende.⁵⁹ I Danmark bevægede Socialdemokratiet, der var i opposition i årene 1968-1971, sig mod en stærkt kritisk holdning til USA's engagement, hvilket den nyudnævnte statsminister Anker Jørgensen utvetydigt bekræftede i 1972. I julen 1972 samlede en protestdemonstration mod bombardementerne i Hanoi over 10.000 københavnere.

Et negativt USA-billede kunne ikke undgå at være til fordel for det billede, østblokken gerne tegnede af den socialistiske samfundsmodel som grundlæggende fredelig og indstillet på dialog. Stanley Kubricks film „Doctor Strangelove“ fra 1963 latterliggjorde våbenkapløbet, USA's rolle og den kolde krig. Fra samfundsvidenskaberne kom i 1960'erne den „revisionistiske“ skole, der fremhævede USA's ansvar i den kolde krig og i våbenkapløbet. Den fik betydelig indflydelse på universitetsmiljøer og de intellektuelle i perioden. Sociologien og den økonomiske videnskab leverede „konvergensteoriene“, som gjorde opmærksom på, at de politiske og økonomiske forskelle mellem østlige og vestlige samfund havde tendens til at aftage, og at den almindelige udvikling ville få industrisamfundene i vest og øst til at tilnærme sig hinanden mere og mere.⁶⁰

⁵⁸ „Amerikas prestige faldende“, International Gallup-undersøgelse om 11 nationers syn på USA, Ugens Gallup, Artikel nr. 23, 22. maj 1958.

⁵⁹ „Ingen tro på USA's sag i Syd-Vietnam“, Ugens Gallup, Artikel nr. 12, 29. april 1972.

⁶⁰ Georges-Henri Soutou, *La guerre de cinquante ans. Les relations Est-Ouest 1943-1990*, 2001, s. 444-445.

Indkaldelse til demonstration mod krigen i Vietnam. (ABA).

Der bredte sig gennem 1960'erne i vestlige kredse en tro på, at østblokken og vestblokkens samfund også konvergerede på det politiske plan. Mange fortolkede udviklingen internt i østblokken i retning af større frirum for de enkelte østeuropæiske lande i forhold til Moskva, og at der således var i færd med at udvikle sig en socialisme med et menneskeligt ansigt. Denne politiske tillid var givet størst i venstreorienterede kredse. I Socialistisk Folkepartis afstandtagen til SUKP's og DKP's ortodokse marxisme-leninisme var der plads til, at de unge SF'ere tilsluttede sig de socialistiske landes indre sociale og kulturelle opbygning.⁶¹ Den sovjetiske invasion i Tjekkosllovakiet 1968 slog ganske vist skår i dette billede, men denne begivenhed fik ikke en så gennemgribende indvirkning på danske venstreorienterede som Ungarnsoprøret i 1956. De sociale bevægelser fra midt-tresserne, Det ny Venstre, og 1968-oprøret optog sindene og levede ikke stor plads til en pessimisme på østblokkens befolkningers vegne. Energien blev primært anvendt på en kritik af de vestlige samfunds konservatisme.

Inden for SF fastholdt mange gennem 1970'erne et positivt billede af Sovjetunionen på det sikkerhedspolitiske område. Trods partiets afstand til såvel Vests som Østs politik var der en stærk asymmetri i kritikken, som for det meste rettedes mod vest. Partiet fremhævede østblokken som den konstruktive part i freds- og nedrustningspolitikken.⁶²

Den generelt mildere bedømmelse af østblokkens samfund gennem 1960'erne afspejlede sig også i danske borgerlige medier i perioden. Dækningen af Oktoberrevolutionens jubilæer i hhv. 1957 og i 1967 havde forskellig karakter. Mens *Socialdemokraten* og *Politiken* i 1957 fremhævede Sovjetunionens „slavejre“ og tyranni, udtrykte de begge beundring og anerkendelse for Sovjetunionens samfundsmæssige fremskridt i 1967 med „forbedrede levevilkår for sine egne millioner“, og *Politiken*: „et helt folk er blevet uddannet til alfabeter“. Undtagelsen fra denne tendens var *Ekstra Bladet*, der i 1967 fortsat skarpt fordømte Sovjetunionen og satte fokus på den politiske forfølgelse.⁶³ Vendingen i et mere sovjetkritisk dagblad som *BT* bestod i et skift fra fokus på den politiske forfølgelse i 1957 til en blot manglende interessen for Sovjetunionen i 1967. *Information* ironiserede i 1957 over, at jubilæet faldt sammen med „aarsdagen for de sovjetiske pansertroppers massakre på Budapests arbejdere og studenter“ (...), men gav i 1967 udtryk for kritisk behersket tro på, at der rent faktisk kunne ske en fornyelse til det bedre i Sovjetunionen. *Berlingske Tidende* var i 1967 også præget af et fravær af de skarpe fordømmelser, som havde præget avisen i 1957. Bjarne Nørretranders' kronik

⁶¹ Thomas Ekman Jørgensen, "Vejen væk fra Moskva. SF's vej fra kommunisme til et nyt venstre", *Den Jyske Historiker*, juli 2003, s. 13-33.

⁶² DIIS-interview med Troels Toftkær 29. november 2004.

⁶³ Erik Dreyer, "Sovjet-livet er dejligt uden farlige meninger", *Ekstra Bladet*, 6. november 1967; Adolph Rasten, "Antisemitismen i Sovjetunionen", *Ekstra Bladet*, 7. november 1967; Adolph Rasten: "Fænomen i Moskva"; "Ikke et ord om Stalin", *Ekstra Bladet*, 8. november 1967.

talte eksempelvis om Rusland som stormagt med „legitime magtinteresser“ og lykønskede det med at have „bragt Sovjetfolket frem til en farbar vej mod lysere horisonter“. ⁶⁴ En publikation skrevet af litterater og historikere med forord af kulturminister Julius Bomholt og udgivet af kulturministeriet i anledning af Khrusjtjovs officielle besøg i 1964 fremhævede Sovjetunionen som gammel kulturnation, og beskrev det gode venskabelige forhold til Danmark, „samkvemmets gensidige befrugtning“ og forhåbningerne til den dansk-sovjetiske kulturaftale af 11. september 1962. De ideologiske antagonismer blev ikke omtalt, eksempelvis berørte den historiske fremstilling af det dansk-russiske forhold ikke tiden efter anden verdenskrig. Blot nævnes det, at de sovjetiske styrker befriede, men ikke at de samtidig besatte Bornholm 9. maj 1945. ⁶⁵ Det skal erindres, at dette faldt periodemæssigt sammen med Kragts og Hækkerups Østdiplomati som ikke var kontroversielt, men indgik i tidens forestillinger om dialog og afspænding. ⁶⁶

Denne positiv/neutral tendens var imidlertid ikke ensbetydende med, at tidsånden på det europæiske kontinent i perioden efter 1963 udelukkende var til gavn for østblokkens påvirkningspolitik. Blandt årsagerne var konflikten mellem Kina og Sovjetunionen, som i 1963 havde ført til et brud i den verdenskommunistiske bevægelse. Begge kommunistiske centre konkurrerede om opslutning både i den tredje verden og blandt Europas socialister med det resultat, at østblokken slog revner på det ideologiske og politiske plan. Med 1968-bevægelsen som endnu en udfordring for venstrefløjens sammenhængskraft lurede en ny fare for de socialistiske landes udenrigspolitik. Det var ganske vist en fordel, at venstreorienterede miljøer havde haft fremgang siden slutningen af 1960'erne. Men denne kaotiske politiske kraft kunne ikke uden videre ledes ind i de fastorganiserede og disciplinerede kommunisters rækker. Sovjetkommunisterne var bekymrede for, at venstreradikale grupper som trotskister og maoister skulle vinde for meget terræn.

Derudover udgjorde *eurokommunisterne* en trussel mod de regulære Moskva-tro kommunistpartier. Eurokommunismen var en nyorientering bort fra den ortodokse marxisme-leninisme, som fandt sted i 1970'erne, især i det italien-

⁶⁴ "40 år efter", leder, *Socialdemokraten*, 7. november 1957; "Revolutionens jubilæum", leder, *Politiken*, 7. november 1957; "Tro, viden og Sovjetunionen", leder, *Aktuelt*, 7. november 1967; "Ønsker for Sovjet", leder, *Politiken*, 7. november 1967; "Revolutionen i Rusland var en misforståelse", *BT*, 5. november 1957; "40 år i dag: Boet gøres op", forside; "Hilsen til USSR", leder, *BT*, 7. november 1957; "Stalin II-møde med De store", *BT*, 8. november 1957; "Revolutionsfestens tempo var 18 km/t", billedreportage, *BT*, 7. november 1967; "40 aar efter", leder, *Information*, 2. november 1957; "Jubilæumsstemning", leder, *Information*, 7. november 1957; "Ruslands revolution", leder, *Information*, 6. november 1967; Mogens Kofod-Hansen, "Den vældige revolution, der svigtede idealerne", *Berlingske Tidende*, 7. november 1957; Erik Seidenfaden, "50 års jubilæet", leder, *Berlingske Tidende*, 5. november 1967; Bjarne Nørretranders, "I dagens anledning", kronik, *Berlingske Tidende*, 7. november 1967.

⁶⁵ *Dansk-russiske forbindelser gennem 500 år, tre afhandlinger*, Ministeriet for kulturelle anliggender, 1964, s. 7, 11-45.

⁶⁶ Jf. DIIS-interview med Torben Krogh, 23. november 2004.

ske, franske og spanske kommunistparti. Denne udvikling beskæftigede blandt andet chefen for SUKP's CK's internationale arbejde Boris Ponomarjov og hans DDR-modstykke Hermann Axen i 1976 ved et møde, der fulgte op på det bilaterale topmøde mellem Bresjnev og Honecker på Krim samme år. Her behandlede de spørgsmålet om, hvordan det skulle lykkes at bringe det fasttømrede sammenhold tilbage i den kommunistiske bevægelse. En lang række partier optrådte med „forkerte holdninger“, blandt andet Spaniens, Italiens, Frankrigs og Japans kommunistparti.⁶⁷ Disse problemer viste sig også i Norden med ideologiske forskelle mellem det svenske kommunistparti VPK, der bevægede sig i retning af de nordiske folkesocialister, og danske DKP, der holdt linjen.⁶⁸

For at styrke den ideologiske sammenhængskraft skulle den kommunistiske bevægelse under ledelse af SUKP samtidig bekæmpe de gamle klasseforrædere, socialdemokraterne. Denne situation stillede SUKP over for den udfordring, at doktrinen om den fredelige sameksistens ikke måtte udvande klassekampen, som var grundpillen i østblokkens marxistisk-leninistiske selvforståelse. Fjernede man kampen for at gennemføre systemforandringer i de kapitalistiske lande, ville østsystemet ryste i sin grundvold. De socialistiske landes gentagne understregning af afspænding og normalisering betød blot, at uoverensstemmelserne mellem kommunismen og kapitalismen ikke nødvendigvis skulle afklares gennem krig.

Fra slutningen af 1960'erne skete der i østblokken en vis ideologisk oprustning, som fandt støtte i den umiddelbare økonomiske fremgang for de socialistiske lande sammenholdt med Vestens økonomiske problemer med oliekrise og voksende arbejdsløshed. Disse forhold blev i østblokken udlagt som kapitalismens tiltagende krise. Desuden var den europæiske afspændingsproces begrænset til Europa. De socialistiske lande søgte fortsat ivrigt at eksportere deres samfundsmodel til den tredje verden, også med ikke-fredelige midler.

Men det var vanskeligt at forene målsætningerne om forbedring af Øst-Vest-forholdet og grundlæggende ideologisk kamp mod det vestlige system. Det kom tydeligt frem i DDR's forhold til Socialdemokratiet og den socialdemokratiske del af fagbevægelsen. På den ene side søgte man inden for den kommunistiske bevægelse at bekæmpe Socialdemokratiet.⁶⁹ På den anden side var den østtyske ledelse fuldt ud klar over, at vejen til indflydelse i de nordiske lande gik gennem socialdemokratiene.⁷⁰ DDR-ambassaden i Køben-

⁶⁷ SAPMO-Barch: DY30/J IV 2/2A/2014: „Vorlage für das Politbüro des ZK. Betreff: Konsultationen des Gen. H. Axen mit dem Genossen B.N. Ponomarjow, Kandidat des Politbüros, Sekretär des ZK der KPdSU“. 22.10.1976.

⁶⁸ SAPMO-Barch: DY30/J IV 2/20/130: „Information für das Politbüro“. 10.7.1980.

⁶⁹ SAPMO-Barch: DY30/Vorl.SED/ 32445: „Vermerk über ein Gespräch mit einer Delegation des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten der UdSSR in der Abteilung Auslandinformation beim ZK der SED am 4. Oktober 1973“. 8.10.1973.

⁷⁰ SAPMO-Barch: DY30/J IV 2/2/1535: „Vorlage für das Politbüro des ZK der SED. Konzeption für die Gestaltung der Beziehungen zwischen der DDR und den Staaten Nordeuropas in den Jahren bis 1980.“ 10.2.1976.

havn søgte derfor på SED's vegne at etablere formelle partikontakter mellem Socialdemokratiet, LO og det østtyske centralforbund FDGB. LO afviste tilnærmelse med eksplicit henvisning til østtyskernes støtte til DKP's forsøg på undergravning af den socialdemokratiske fagforeningsledelse.⁷¹ Ligeså afviste partiledelsen østtyskernes tilnærmelser. Socialdemokraterne var parate til at arbejde for forbedrede statslige relationer, men direkte partirelationer til det østtyske kommunistpartiet ønskede de danske socialdemokrater ikke.⁷² Optimalt havde billedet fra et østligt perspektiv set ud, hvis det gennem afspændingsengagementet kunne lykkes at få socialdemokraterne i de nordiske lande ind i en „aktionsenhed“ med de kommunistiske kræfter. Således ville det være muligt at trække socialdemokraterne i en retning, hvor et ja til afspænding også var et ja til socialismen.⁷³ Den model var det imidlertid ikke muligt at få det danske socialdemokrati til at acceptere. „Socialdemokratisme“ var derfor stadig et østligt skældsord på linje med antikommunisme og antisovjetisme.

Det tvedelte mål i den politiske offensiv kom også til udtryk i de socialistiske landes konsultationer vedrørende Norden. Ganske vist lå hovedvægten på forbedringen og normaliseringen af forholdet til de nordiske lande, men samtidig fastholdt Warszawapagt-landene hinanden på, at de „i fællesskab skal tvinge den antikommunistiske kampagne på tilbageskrid og gennemføre en offensiv for socialismen“ i de nordiske lande.⁷⁴ Chefen for SED's udlandspropaganda Manfred Feist argumenterede i 1975 for, at netop nu var tidspunktet kommet for en forstærket ideologisk indsats. De socialistiske lande stod stærkt på den internationale arena. Følgelig skulle „endnu flere mennesker i den socialt endnu ikke befriede del af verden stilles over for alternativerne socialisme eller kapitalisme“.⁷⁵ I denne kategori indgik selvsagt danskerne.

Østlandene måtte afsætte kampagneressourcer til at imødegå en vestlig kritik af Warszawapagts konventionelle oprustning, som ifølge kritikerne afslørede østblokkens doktrin om fredelig sameksistens som ren propaganda. Det var vigtigt for østblokken at holde liv i détenten. Dette kunne blandt an-

⁷¹ SAPMO-Barch: DY34/ 11137: „Bericht über den Besuch der Gemeinsamen Delegationen des Zentralvorstandes der IG Bau-Holz, Metall sowie Transport und Nachrichtenwesen zum Vorstand des Spezialarbeiterverbandes in der Zeit vom 23.-27.8.1976“. 16.9.1976.

⁷² SAPMO-Barch: DY 30/IV B 2/20/365: „Vermerk über ein Gespräch des Botschafter Gen. Heilmann, mit dem Vorsitzenden des Aussenpolitischen Ausschusses des dänischen Parlaments Jørgen Peder Hansen [se kapitel 39 om CSCE] dem Sekretär des SPDä-Fraktion, Karl Johann Mortensen, sowie dem SPDä -Abgeordneten und Sekreär der dänischen Metallarbeitergewerkschaft, Erik Andersen in der Botschaft“. 14.5.1973.

⁷³ SAPMO-Barch: DY30/J IV 2/2A/2001: „Abschlussinformation zum Verlauf und zu den Ergebnissen der 19. Arbeiterkonferenz der Ostseeländer, Norwegen und Islands“. 12.8.1976.

⁷⁴ SAPMO-Barch: DY30/J IV 2/2 /1661: „Bericht über die Beratungen der Stellvertreter der Minister für Auswärtige Angelegenheiten der Staaten des Warschauer Vertrages über die weitere Entwicklung der Beziehungen zu den Staaten Nordeuropas vom 21. bis 22. Februar 1977 in Berlin.“

⁷⁵ SAPMO-Barch: DY30/Vorl.SED/ 32445: „Zur Entwicklung der Auslandsinformation der DDR seit dem VIII Parteitag der SED und ihrer Hauptorientierung bis 1980“. 14.11.1975.

det ske ved at bortlede opmærksomheden fra den sovjetiske oprustning og i stedet fokusere på nedrustningsproblematikken generelt, samt ved at trække samarbejdet, herunder det økonomiske og kulturelle, helt frem i argumentationen over for de vestlige politikere.⁷⁶ Et voksende handels- og teknologisk samarbejde samt lavere militærudgifter ville give de socialistiske økonomier et kærkomment pusterum. Samtidig ville den vestlige kritik af Warszawapagten voksende militære aktivitet kunne trækkes ud af debatten.⁷⁷

Ved to konferencer i Warszawa 1975 og Berlin 1977 fandt Warszawapagtlandene sammen for at aftale, hvordan de i fællesskab skulle forholde sig til landene i Norden. Overordnet anså østblokken de nordiske lande for, i modsætning til de store NATO-stater, at være positivt indstillet over for fortsat afspænding. Der burde efter østlig vurdering således være gode chancer for samarbejde ud fra doktrinen om fredelig sameksistens og for realisering af Helsinki-aftalen. Problemet var blot, set fra Warszawapagtlandenes side, at særligt danskerne og nordmændene var fastlåst i deres vestintegration.⁷⁸

Diskrediteringskampagner

Et bedre grundlag for påvirkning havde den række af kampagner for diskreditering af de større vestlige magter, som SUKP vedtog og KGB iværksatte fra de tidlige 1970'ere. Billedet af USA var skiftet i midten af 1960'erne, først på grund af Vietnamkrigen, siden på grund af USA's støtte til general Augusto Pinochets kup i Chile. Tilmed forbandt Watergate-sagen i 1973-74 det amerikanske præsidentembede med korrupsion og skandaler i verdensopinionen. En række år var gået siden Sovjetunionens store fejltrin, invasionen i Tjek-

⁷⁶ „O nasjikh sadatjakh v rasvitii sovetsko-datskikh odnosjenij na blisjajsijje gody“. Orientirovojnij perspektivnij plan [Om vore opgaver med henblik på udviklingen af sovjetisk-danske forbindelser i de kommende år. Orienterende perspektivplan] af K. Levytjkin, 5. august 1963, AVP RF f. 085, op. 48, p. 173, d. 8, l. 48; „Vypiska is polititjeskogo ottjota posolstva SSSR v Danii sa 1973 god“ [Sammendrag af politisk rapport fra USSR's ambassade i Danmark for året 1973], MID, 27. februar 1974, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4 b.186, ll. 5-8 ; „Vypiska is politottjota posolstva SSSR v Danii sa 1974 god“ [Sammendrag af politisk rapport fra USSR's ambassade i Danmark for året 1974], MID, 6. marts 1975, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4, b.195, ll. 23-27; „Vypiska is polititjeskogo ottjota posolstva SSSR v Danii sa 1976 god. Vnesjnaja politika Danii.“ [Sammendrag af politisk rapport fra USSR's ambassade i Danmark for året 1976. Danmarks udenrigspolitik]. MID, 28. marts 1977, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4, b. 207, l. 22-25.

⁷⁷ SAPMO-Barch: DY30/J IV 2/2 /1641: „Anlage Nr. 7 zum Protokoll Nr. 22/76 vo, 26.10.1976. Betreff.: Beratung der Stellvertreter des Ministers für Auswärtige Angelegenheiten der Staaten des Warschauer Vertrages über die weitere Entwicklung der Beziehungen zu den Staaten Nordeuropas vom 21. bis 22. november 1976 in Berlin“.

⁷⁸ „Vnesjnaja politika Norvegii. Vypiska is politottjota posolstva SSSR v Norvegii sa 1974 god“ [Norges udenrigspolitik. Sammendrag af politisk rapport fra USSR's ambassade i Norge for året 1974], Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4, b.195, ll. 1-4; „Vypiska polititjeskogo ottjota posolstva SSSR v Danii sa 1976 god“ [Sammendrag af politisk rapport fra USSR's ambassade i Danmark for året 1976] MID, 28. marts 1977, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4, b. 207, ll. 22-25.

koslovakiet i 1968, og der skulle gå endnu et par år, før den østlige supermagt igen markerede sig negativt i verdensopinionen med sin invasion af Afghanistan.

USA var under hele den kolde krig den primære skydeskive for KGB's diskrediteringskampagner. Gennem 1970'erne fremhævede disse kampagner antallet af CIA's dødsofre, FBI's krænkelse af borgerrettigheder og anløbne karakterer i præsidentens rådgivende kreds.⁷⁹ I 1960'erne og 1970'erne videreførte østblokken smædekampagner mod Vesttyskland, hvor målet var, som Warszawapagtlandenes ledelse beskrev det „at isolere det hævnerrige og militaristiske styre i Forbundsrepublikken.“⁸⁰ Kampagner, der drejede sig om Forbundsrepublikkens nazistiske og militære fortid havde haft medvind siden 1950'erne, da KGB i sine aktive foranstaltninger kunne tage afsæt i kendsgerninger, som eksempelvis at gamle nazister fortsat beklædte indflydelsesrige stillinger.⁸¹

NATO-modstanden i Danmark var også siden alliancens oprettelse blevet næret af angsten for et nyt militaristisk Tyskland. Dette tema var til gavn for den drejning af fredsbevægelsernes kampagner, DKP arbejdede for. Protesterne mod det dansk-tyske militære samarbejde, demonstrationer mod fælles dansk-tyske øvelser og ankomsten af tyske tropper til Danmark fra midten af 1960'erne fik generelt bred omtale i den borgerlige presse. EF-modstanden, som DKP engagerede sig i, blev i høj grad båret frem af befolkningens uro for tysk dominans, ikke mindst som følge af planerne om en europæisk militærunion.⁸²

Dissidentkampagnerne

Østblokken havde imidlertid også sine sårbare punkter, og et af de mere graverende var systemkritikerene, for hvem det i stigende grad lykkedes at gøre Vesten opmærksom på karakteren af østblokkens undertrykkelse af deres egne befolkninger.

Opstanden i Ungarn i efteråret 1956 og siden reformbevægelsen i Tjekkoslaviet foråret 1968 – begge begivenheder, der endte med et sovjetisk militært indgreb – gav den sovjetiske ledelse voksende bekymringer for dissidenters evne til at undergrave østblokkens samfund. Af denne grund oprettede KGB's chef Jurij Andropov på Bresjnevs initiativ et 5. direktorat, som stod for overvågning og diskreditering af dissidenter blandt intellektuelle,

⁷⁹ Christopher Andrew and Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, 2000, s. 300-315.

⁸⁰ Forslag fra det ungarske udenrigsministerium til det ungarske kommunistpartis centralkomité's politbureau vedrørende spørgsmålene om europæisk fred, sikkerhed og samarbejde, 17. januar 1967, dokument fra samling 13, oversat og gengivet ved The Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact, <http://www.isn.ethz.ch/php>, set 22. juli 2004

⁸¹ Christopher Andrew and Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, 2000, s. 573-575.

⁸² Søren Hein Rasmussen, *Sæve alliancer*, 1997, s. 50-68.

studenter, nationalister, etniske og religiøse mindretal, som kunne påkalde sig opmærksomhed internt og i udlandet.⁸³ I 1971 instruerede KGB ansatte i de sovjetiske propagandaorganer om modforanstaltninger over for vestlige journalister, som opsøgte og udnyttede de i KGB-terminologi „anti-sovjetiske elementer“ til Vestens fordel. Navnlig havde forfatteren Aleksander Solsjenitsyn og atomfysikeren Andrej Sakharov ifølge KGB skabt grundlaget for, at Vesten i sine kampagner kunne udnytte en stadigt voksende opposition i Sovjetunionen.⁸⁴

Solsjenitsyn fik prædikatet politisk modstander, da han i 1970 fik tildelt Nobels litteraturpris på baggrund af systemkritiske værker. Atomfysikeren Andrej Sakharov blev ligeledes stempet som „statsfjendtlig“, da han i slutningen af 1970 etablerede en menneskerettighedskomité til overvågning af systemets forfølgelse af dissidenter. Sakharov protesterede over sovjetstatens overgreb på sine egne borgere, som eksempelvis tvangsindlæggelser og tvangsmedicinering af anderledes tænkende i psykiatriske fængsler, og overgrebenes alvorlige konsekvenser i form af infantilisme og karakterforandringer.⁸⁵ Efter tildelingen af Nobelprisen til Solsjenitsyn mobiliserede SUKP det sovjetiske APN til presseangreb på forfatterens „ideologisk undergravende virksomhed“, til „udsendelse af fordømmelser til de udenlandske kontorer“, og til udsendelser møntet på den vestlige offentlighed, tilrettelagt i de sovjetiske statskomitéer for fjernsyn og radio.⁸⁶ KGB instruerede også TASS-journalister i tilsmudsning af dissidenters navn og rygte ved at forbinde dem med alkoholisme, narkomani eller homoseksualitet. Denne indgangsvinkel blev valgt i erkendelse af, at man ikke ville opnå meget ved at hænge kampagnerne op på dissidenternes kamp mod den sovjetiske stat.⁸⁷ I Danmark virkede DKP med i kampagnen mod Solsjenitsyn. Formanden for Danmarks Kommunistiske Parti, Knud Jespersen, foreslog i 1970 SUKP's centralkomité, at DKP foranstaltede et angreb mod Solsjenitsyn med Carl Madsens og Hans Scherfigs medvirken.⁸⁸

⁸³ Christopher Andrew and Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, 2000, s. 406; Boris Tjekhonin, *Sjurnalistika i rasvedka*, [Journalistik og efterretningstjeneste], 2002, s. 154.

⁸⁴ KGB, Andropov til SUKP's CK, 13. januar 1971, Link 1118, Soviet Archives at INFO-RUSS, <http://psi.ece.jhu.edu/%7Ekaplan/IRUSS/BUK/GBARC/buk.html>, set 15. november 2004. (Herefter blot "Soviet Archives at INFO-RUSS")

⁸⁵ Sakharovs appel til sundhedsminister B.V.Petrovskij vedr. Fainberg og Borisovs indlæggelser, telegram og følgebreve, 25. marts 1971, Soviet Archives at INFO-RUSS, link. nr. 0201, set 18. april 2005.

⁸⁶ "Rapport fra SUKP's CK's propagandaafdeling angående foranstaltninger til modpropaganda overfor de kapitalistiske lande", 18. november 1970, Dokument nr 43, gengivet i Nicolas Werth og Gaël Moullec, *Rapports Secrets Soviétiques 1921-1991*, 1994, s. 441-442.

⁸⁷ Tjekhonin, *Sjurnalistika i rasvedka*, [Journalistik og efterretningstjeneste], 2002, s. 155.

⁸⁸ Offentliggjort i Segodnja 12. oktober 1994 på grundlag af arkivalier fra TsKhSD [Nu RGANI]. Privateje, klip fra dokumentoversigten for "Småstat og Stormagt. Mennesker i mødet mellem Danmark og Rusland 1815-1995", en udstilling i Provianthuset på Slotsholmen, 31. maj-28. juli 1995, www.kb.dk/kultur/expo/rusland/abm.htm#d4, set 15. november 2004.

Imidlertid var det vanskeligt for Sovjetunionen at begrænse disse „statsfjendtlige“ personers aktiviteter, da begge var internationalt kendte, og forfølgelse blot ville vække større opmærksomhed omkring deres kritiske virksomhed. SUKP's problemer voksede, da den stort anlagte „Fredselkende kræfters verdenskongres“ i oktober 1973 samtidig, ifølge KGB, var samlingspunkt for fjendtlige staters og efterretningstjenesters udnyttelse af blandt andet Solsjenitsyn og Sakharov i deres arbejde for at støtte organiserede antisovjetiske kampagner.⁸⁹

Det blev en stor udfordring for Sovjetunionen, da Solsjenitsyns Gulag Øhavet udkom i Vesten i 1974. Bogen beskriver de sovjetiske tvangsarbejdslejre. I USA solgte den i over to millioner eksemplarer. I Danmark udkom den første gang i et stort oplag (24.000). Da Sakharov oven i købet modtog Nobels fredspris i oktober 1974, fik KGB grønt lys for at øge de i forvejen store ressourcer til diskreditering af de to systemkritikere. I forbindelse med at en høring om brud på menneskerettigheder, der fik navnet „Sakharovhøringen“, skulle afholdes i København 17.-19. oktober 1975, udgik der instruktioner til KGB-residenturerne i Norge, Sverige, Danmark, Storbritannien og Forbundsrepublikken. KGB bad dem formå journalister, politikere og andre til at formidle kompromitterende materiale om Sakharov i offentligheden.⁹⁰ Indberetninger fra den sovjetiske ambassade i København viser, at DKP i ugerne op til høringen foreslog „en række præventive kontrapropagandistiske forholdsregler“, hvori indgik en „bearbejdning af danske journalister“. Ifølge sovjetiske dokumenter anmodede DKP og Landsforeningens ledelse om, at en sovjetisk delegation skulle sendes til København med det formål at „diskreditere det anti-sovjetiske sammenrend“.⁹¹

Nye modforanstaltninger blev iværksat, da Vesten i de samme år indledte et angreb på østblokkens konsekvente krænkelser af deres statsborgeres rettigheder. Vesten tog afsæt i Helsinkiaftalen fra 1975, hvor de socialistiske lande havde forpligtet sig at overholde menneskerettigheder som f.eks. ytringsfrihed. Dette ideologiske angreb var en torn i øjet på østblokken, som betragtede CSCE-aktens undertegnelse som en triumf for deres egen afspændingspolitik og mangeårige bestræbelser for at få anerkendt grænserne i Europa efter 1945. Sovjetunionen omtalte Vestens menneskerettighedskampagne som „den koordinerede modoffensiv fra imperialismen og reaktion på det ideolo-

⁸⁹ KGB, Andropov til SUKP's CK, 2508-A, 21. oktober 1973, Link 1114, Soviet Archives at INFO-RUSS, set 15. november 2004.

⁹⁰ Christopher Andrew and Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, 2000, s. 417-422.

⁹¹ "O t.n."Slusjanii o narusjenii prav tjeloveka v SSSR" planirujemom v Danii", kratkaja spravka. [Om den såkaldte "Høring om brud på menneskerettighederne i USSR" planlagt i Danmark] Kort notat fra MID's skandinaviske afdeling, 11. september 1975, RGANI f. 5, op. 68, d. 2040, ll. 115-117; "O merakh protivodejstvija antisovetskoj aksii v Kopengagene" [Om forholdsregler til at imødegå en antisovjetisk aktion i København] V. Sjaposnikov, vicechef i CK's internationale afdeling, til CK, 8. oktober 1975, RGANI f. 4, op. 22, d. 1603, ll. 182-183.

giske, politiske og militære område“, „imperialistiske kredses forsøg på at underminere Helsinkiaftalen“ og „Vestens antisovjetiske modkampagner“.⁹²

En modoffensiv tog afsæt i den marxistisk-leninistiske ideologi. I 1973 var de ledende kommunistpartier på et møde i Moskva nået frem til begrebet de „socialistiske menneskerettigheder.“ Dette begreb tog J. Andropov op i 1976 og opfordrede de vestlige kommunistpartier til at bruge det offensivt som en definition på en række menneskerettigheder, der ikke var respekteret i Vesten, hvor alene rent formelle rettigheder som ytringsfrihed, organisationsfrihed og rejsefrihed blev forfægtet. Fra østblokkens side skulle man i stedet fremhæve sociale og økonomiske rettigheder som eksempelvis retten til arbejde som det væsentlige i menneskerettighederne.⁹³ DKU og DKP udgav i de følgende år en række programmer og tryksager med denne fortolkning af ordet menneskerettigheder.⁹⁴

Havde østblokken succes med neutralisering af dissident- og menneskerettighedskampagnerne? Den sovjetiske ambassade i Danmark skrev i 1974, at i forbindelse med gennemførelsen af den fælleseuropæiske sikkerhedskonference havde „især højreorienterede kredse rettet opmærksomheden mod Sakharov, Solsjenitsyn og andre sovjetiske dissidenter“, og „via presse, radio og TV anvendt denne viden til sovjetfjendtlige kampagner“. Det var dog den sovjetiske vurdering, at „de antisovjetiske markeringer [i 1973] havde en mere begrænset karakter end i 1972.“⁹⁵

KGB vurderede i 1977 at Solsjenitsyn-effekten var begrænset takket være det kompromitterende materiale, som KGB havde spredt i Vesten. Det havde ført til en negativ nyvurdering af ham, særligt i venstreorienterede kredse.⁹⁶ KGB glædede sig i øvrigt over, at Solsjenitsyn tilsyneladende hen mod 1977

⁹² "Informatsija o rabote III konferentsii Baltijskogo Instituta" [Information om det baltiske instituts III konference] Indberetning. Sovjetunionens ambassade i Sverige til MID's skandinaviske afdeling, 16. juni 1975, 1051 f., 1 apr., 116 l., 5-6 lp, Latvijas Valsts Arhivs; "De socialistiske lande og den ideologiske kamp – antisovjetisme og antikommunisme", Kasse 465: Oversigt fra CK-seminar 11.-18./6.1978, ABA, DKP's arkiv, CK-kurser og seminarer.

⁹³ "O popytkakh vrasjdebnykh elementov ispolsovat v antisovetskikh tseljakh t.n. osobuju positsiju rukovodstva nekotorykh kommunistitjeskikh partij kapitalititjeskikh gosudarstv po voprosu o demokracii" [Om fjendtlige elementers forsøg på i anti-sovjetisk øjemed at udnytte den såkaldt særlige position hos ledelsen i nogle kommunistpartier i kapitalistiske stater i spørgsmålet om demokrati], Andropov til vestlige kommunistpartier 16. februar 1976, dokument nr. 394-A, Soviet Archives at INFO-RUSS, link nr. 1103. Set 15. november 2004.

⁹⁴ For eksempel "Ungdom i kamp. For fred og sikkerhed i Østersøen, udateret, antagelig fra 1976, ABA, Kasse 398: Dansk forsvarsdebat 1986- ; DKU, Østersødokument 1976 m.m. samt "Ib Nørlund om kampen for menneskerettighederne. En uadskillelig del af kampen for socialisme", Skolingsudvalget i DKP, ABA, Kasse 451, Sommerkurser 1977.

⁹⁵ „Vypiska is polititjeskogo ottjota posolstva SSSR v Danii sa 1973 god“ [Sammendrag af politisk rapport fra USSR's ambassade i Danmark for året 1973] MID, 27.februar 1974, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f.R-1019, ap. 4, b.186, l. 6 (b).

⁹⁶ "O vrasjdebnoj dejatelnosti Solsjnitsyna i padenii interesa k ego litjnosti sa rubesjom i v SSSR" [Om Solsjenitsyns fjendtlige virksomhed og den dalende interesse for hans person i udlandet og i USSR] KGB, Andropov til SUKP's CK, N 7-A, 4. januar 1977, Soviet Archives at INFO-RUSS, link nr. 0077, set 15. november 2004.

havde mistet prestige i Vesten, „ved sin reaktionære position og kritik af den vestlige livsførelse“.⁹⁷

Modtagelsen af Solsjenitsyn i Vesten faldt i to faser. Han blev modtaget positivt af offentligheden da hans systemkritiske bog, *En dag i Ivan Denisovitjs liv*, om lejrlivets ydmygelser af politiske fanger og tab af menneskelig værdighed, udkom på dansk i 1963. Også på venstrefløjten gav det anledning til afstandtagen fra det sovjetiske system. Efter udgivelsen af *Gulag Øhavet* i 1974 var modtagelsen forskellig i eksempelvis Frankrig og Danmark. I Frankrig havde Solsjetnitsyn sendt chokbølger gennem landet, som ikke fortog sig. I Danmark derimod hæftede man sig i nogle kredse mere ved, hvad man anså for russisk nationalromantik, og dermed anti-demokratiske tendenser i hans ytringer, end ved hans kritik af det sovjetiske system. Dette faldt sammen med, at dele af venstrefløjten, også udover DKP, mente, at Solsjenitsyn havde skadet socialismens sag. Disse forhold kom i et vist omfang til at sløre for en adækvat dansk reaktion på indholdet i *Gulag Øhavet*. Gallupundersøgelser fra perioden viste dog, at den generelle skepsis overfor Sovjetunionen var stigende i halvferdserne. For Gallup undersøgelser, oplagstal og generel modtagelse af Solsjenitsyns værker, se kapitel 29.

Om østblokkens diskreditering af dissidenterne havde en virkning i sig selv, er vanskeligt at afgøre. Fordelen for østblokken var, at der i Vesten ikke var støtte til overs for dissidenternes aktiviteter i det omfang, som dissidenterne forventede. Et organiseret samarbejde med vestlige grupper kom i stand i 1980'erne, se kapitel 74.

Østblokken havde i perioden en vanskeligere opgave i sine forsøg på at neutralisere Vestens menneskerettighedskampagne med afsæt i CSCE-aftalerne. Modsat dissidenternes indsats var der her store vestlige statsapparater bag kampagneføringen. Desuden var Sovjetunionens image i Vesteuropa ikke nær så godt som i 1960'erne. Det var blevet forværret hen mod slutningen af 1970'erne, blandt andet på grund af et indtryk af øget sovjetisk oprustning. Et udtryk for denne vending i Danmark var den danske presses omtale af Sovjetunionen i forbindelse med Oktoberrevolutionens jubilæum i 1977. Nu kredsede beskrivelserne, med undtagelse af *Land og Folk*, om bureaukratisk centralisme, kynisk magtpolitik, masse- og politiske udryddelser, tvangsarbejdslejre og et klassesamfund med et aldrende lederskab i Kreml, der primært støttede sig til et enormt militært apparat.⁹⁸

⁹⁷ Mitrokhin, 2000, s. 419.

⁹⁸ "Sovjet – 60 år", leder, *Aktuelt*, 7. november 1977; "Sovjetunionen vil fortsætte med at styrke militærmagten", *Aktuelt*, 8. november 1977; "Sovjetunionens 60 år", leder, *Berlingske Tidende*, 6. november 1977; "Moskva lod det tunge skyts rulle frem for at afskrække alle fjender", *Berlingske Tidende*, 8. november 1977; Kai Moltke, "Sovjet er stadig et klassesamfund", *Ekstra Bladet*, 7. november 1977; "Messe for Kreml", leder; Dev Murarka, "Stabilt sovjet-styre fester uden gejst", *Information*, 7. november 1977; "Sovjets årsdag", leder, *Politiken*, 6. november 1977.

Hen imod slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne noterede det sovjetiske udenrigsministerium imidlertid i en rapport om dansk indenrigs- og udenrigspolitik udarbejdet på grundlag af ambassadens indberetninger, at „den danske regering deler ikke USA's ekstremt hårde linje i kritikken af de socialistiske lande i menneskerettighedsspørgsmålet, men anser det for mere rigtigt at vise smidighed på dette område og ikke gøre det til åben konfrontation mellem Vest og Øst. Danskerne erkender, at sociale og økonomiske rettigheder er et væsentligt element i begrebet menneskerettigheder“.⁹⁹ Denne type udtalelser indgik i sovjetiske tidsskriftsartikler som et element, der kunne støtte den østlige opfattelse. Således gled eksempelvis et citat fra Lasse Budtz fra Land og Folk 9. december 1986 ind i den sovjetiske argumentation: „Det er forståeligt, at alle vi i Socialdemokratiet og alle I deltagere i fredskonferencen ønsker, at menneskerettighederne bliver overholdt i hele verden. Men hvis vi sætter diskussionen om menneskerettigheder over diskussionen om fred og nedrustning, så havner vi i en blindgyde. Det er vigtigt, at fredsbevægelsen undgår dette. Uanset om vi er socialdemokrater eller kommunister, er det vigtigt, at det ikke bliver et skisma. Kampen for fred og nedrustning er nødvendig at fortsætte sammen.“¹⁰⁰

⁹⁹ „Vypiska is politottjota posolstva SSSR v Danii sa 1980 god. Vnutrenneje polosjenije i vnesjnaja politika Danii.“ [Sammendrag af politisk rapport fra USSR's ambassade i Danmark for året 1980. Indenrigspolitiske forhold og dansk udenrigspolitik] MID, 27. februar 1981, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4, b. 234, ll. 100.

¹⁰⁰ Aksel-Vladimir Karlsen: *Danija: Etapy borby miroľjubivjkh sil (Konets 70-kh – seredina 80-kh godov)* [Danmark: Faser i de fredselkende kræfters kamp (Fra slutningen af 70'erne til midten af 80'erne)], i *Novaja i Novejsjaja Istorija* [Den nye og nyeste historie] nr.1, 1988, s.30.